

Unionsbrevets kongelige program og krigen om Slesvig

Markus Hedemann

Kong Erik af Pommerns regeringstid er især præget af tre storpolitiske begivenheder: Kalmarunionens dannelse i 1397, krigen om Slesvig samt den dermed forbundne krig med hanseaterne og Eriks afsættelse som konge i forbindelse med Kalmarunionens omformning fra autokratisk kongestyre til rigsrådsmonarki. Slesvigsspørgsmålet på den ene side og unionskomplekset på den anden står underligt isoleret fra hinanden i forskningen. Det er betegnende, at slesvigsspørgsmålet er så godt som fraværende i Aksel E. Christensens og Erik Lönnroths bøger om Kalmarunionen.¹ For Lönnroth og Aksel E. Christensen er forståelsen af den tidlige unionstid, dvs. tiden imellem 1397 og Erik af Pommerns afsættelse 1439 baseret på opfattelsen af, at mødet i Kalmar 1397 betegnede en sejr for kongemagten som det kom til udtryk i kroningsbrevet og et dermed forbundet nederlag for rådsaristokratiets program som det kom til udtryk i unionsbrevet. Unionsbrevets rådsaristokratiske programatik fik man imidlertid endelig mulighed for at gennemføre i forbindelse med afsættelsen af kong Erik. Kalmarunionen var således født ud af en splittelse imellem kongemagten og rådsaristokratiet.

Nedenstående vil være et forsøg på at vise, at modsætningen imellem unionsbrevet og kroningsbrevet ikke holder til en nærmere prøvelse; at de snarere er at opfatte som to sider af samme sag. Slesvigsspørgsmålet skal dertil forsøges kædet nøjere sammen med tolkningen af unionsbrevet 1397 og med krisen i 1430'erne, der ledte op til Erik af Pommerns afsættelse.

Kalmarbrevene 1397

Unionsbrevet 1397 er vel nok dét mest diskuterede enkeltokument i nordisk historiografi. Analysen kan næsten føres tilbage til dokumentets samtid², men et moderne gennembrud fandt sted med Caspar Paludan-Müllers *De foedere inter Daniam, Sveciam et Norvagicam* fra 1840. Paludan-Müllers påpegning

af, at brevet måtte anses som et koncept uden retslig binding har været bestemmende for al videre forskning i sagen. Kristian Erslev anså i sin bog om Margrethe og Kalmarunionen fra 1882 1397-brevet som en hindring for Margrethes regeringsprogram, som først og fremmest blev knyttet sammen med tanken om Norden som ét arverige. Derfor lod Margrethe unionsbrevet falde.³ Lauritz Weibull tolkede unionsbrevet som et nederlag for Margrethe, men ikke så meget på grund af brevets bestemmelser, som Weibull tilskrev dronningen, som det forhold at bestemmelserne aldrig blev gyldiggjort pga. aristokratisk opposition.⁴ Gottfrid Carlsson anså i overensstemmelse med Weibulls tolkning unionbrevet først og fremmest som udtryk for Margrethes tanker.⁵

Et vægtigt perspektiv var i mellemtiden blevet bragt ind af Erik Lönnroth, som i sin bog gav en politologisk udredning af to konkurrerende retninger inden for det senmiddelalderlige politiske liv, nemlig den autokratiske kongemagt betegnet som "regimen regale" og den rådsaristokratiske regeringsform betegnet "regimen politicum".⁶ Denne spaltning skulle have fundet et konkret udtryk i kalmarmødets to breve, Eriks kroningsbrev og unionsbrevet, hvor det første er et udtryk for "regimen regale", det andet for "regimen politicum". Unionsbrevets bestemmelser om, at et lands ret ikke måtte drages ind i et andet "hindrade hans (kong Eriks) väldes centralisering genom att garantera de enskilda rikenas rättsordningar." Endvidere hedder det, at ganske vist var unionen et statsforbund med fælles udenrigspolitik, fælles forsvar og fælles tiltag for landefreden, men kongens beføjelser stækkedes, idet han skulle regere i overensstemmelse med unionsbrevets bestemmelser. Unionsbrevets bestemmelser om valg af kongen er afgørende for Lönnroth, når han påpeger forskelligheden fra kroningsbrevet. Som følge af modsætningen imellem kroningsbrevet og unionsbrevet opfattedes kalmarmødet af Lönnroth som en idékamp imellem "regimen regale" og "regimen politicum", i hvilken sidstnævnte led nederlag. Dette var forklaringen på, at unionsbrevet kun findes i et på papir udfærdiget udkast med kun 10 af de 17 forloverses segl påtrykt og yderligere forklaringen på, at de i unionsbrevet nævnte 6 pergamentsudfærdigelser, 2 til hvert rige, aldrig blev til noget.

Aksel E. Christensen anså unionsbrevet for et foreløbigt udkast fremkommet efter hårde forhandlinger. Tilføjelsen om at fremlægge brevet for hvert riges købstæder blev på grund af den traditionelle modsætning imellem købstæderne og aristokratiet betragtet som et royalt forsøg på at dæmme op det ellers så "aristokratisk-konstitutionelle unionsprogram, der kontrasterede mod [Margrethes] regeringsudøvelse, og som afveg principielt fra kroningsbrevets vide indrømmelser til kongemagten."⁷ Om end Aksel E. Christensen åbnede for muligheden af, at Margrethe og senere Erik ville kunne anvende brevet til støtte for deres konkrete politik, lagde han sig i Erslevs og Lönn-

roths spor, for såvidt angik den angivelige modsætning imellem kroningsbrevet og unionsbrevet. Således skrev han om unionsbrevet, at artiklerne var lidet omfattende og uden større klarhed, så hovedindtrykket var, at fællesskabet mellem rigerne måtte blive stærkt begrænset, ligesom kongens mulighed for at gennemføre en fællesnordisk politik stærkt indskrænket, idet den nationale separatisme fik rige muligheder for at hindre eller bremse kongens nordiske styre.⁸ Som konklusion på afsnittet om unionsbrev kontra kroningsbrev skriver Aksel E. Christensen:

Statsretsligt repræsenterede de to dokumenter modstridende systemer, men de er tilnærmet hinanden så meget, at de muligvis lod sig politisk forene. Alligevel er divergenserne imellem dem i forbindelse med svaghederne ved unionsbrevet som retsgyldigt dokument så vægtige, at vægtskålen må synke ned til fordel for de synspunkter, der benægter unionsbrevets retsgyldighed og afviser dets vidnesbyrd om at en sådan aftale blev truffet i Kalmar. Unionsbrevet er nok en levning fra de langstrakte forhandlinger i Kalmar, men med en formulering, der ikke nød fremme. Kroningsbrevet blev i stedet – som påvist af E. Lönnroth – unionens foreløbige retsgrundlag, mens en nærmere præcisering af dens indhold og bestandighed blev udskudt.⁹

Kai Hørby kritiserer i sin artikel i festskriftet til Poul Enemark Lönnroth og Weibull for at slutte fra den middelalderlige sondring imellem ”regimen regale” og ”regimen politicum” – selve sondringen betvivler Hørby ikke – til det egentlige politiske resultat i Kalmar. Han ser ikke unionsbrevet og kroningsbrevet som hinandens modsætninger:

Statsretligt tolket viser begge unionsdokumenter hen til det sammensatte grundlag for den nye konges autoritet. Og de udviser den største sproglige omhu for ikke at blande de to komponenter af dette sammensatte grundlag sammen. Således anskuet udgør unionsbrevet en rådserklæring om fællesskabets minimum. På denne baggrund er det måske ikke mærkeligt, at det fandt plads sammen med kroningsdokumentet i unionskongens arkiv; en adkomst han måtte se at få mest muligt ud af.¹⁰

Hørby følger i sit bind af Gyldendal og Politikens *Danmarkshistorie* Aksel E. Christensen og synes mindre kategorisk end i festskriftet til Poul Enemark, idet han lader to tolkningsmuligheder stå åbne, således:

Der kan rekonstrueres både en kongelig politik og en rigsrådspolitik der svarer til at unionsbrevet blev henlagt og sagen standset. Margrethe kan have konstateret at kroningen i sig selv var sejr nok, og at det var bedre at stå frit uden at have lovet råderne alt for megen hensyntagen til deres interesser [...].

Men det er også muligt at rigsråderne har standset renskrivningen fordi de har anset løftet om fremtidigt kongefællesskab for at være en opgivelse af rigets selvstændighed, folkets ret til selv at vælge sin konge og, i valgsituationen, tolke regler og traditioner således som det til enhver tid kunne skønnes at være i rigets interesse.¹¹

Troels Dahlerup lader også en tolkning stå åben i sit bind af samme *Danmarkshistorie*, således:

Det er fortsat omstridt, hvad dette aparte papirdokument med dets mange rettelser egentlig betød. Blot en menneskealder senere, i 1425, lod kong Erik det kopiere, vel at mærke på pergament, hvilket viser, at han da var i en situation, hvor det uklare brev kunne være ham og hans synspunkter til nytte. Men endnu ti år senere var det omvendt de utilfredse svenske stormænd, der trak bestemmelserne i brevet frem og hævdede, at kongen havde overtrådt unionsvilkårene, samtidig med at de på grundlag af det gamle brev søgte at nå frem til et klarere forfatningsudkast.¹²

Esben Albrechtsen er den sidste stemme i bedømmelsen af unionsbrevet. I første bind af *Danmark-Norge 1380-1814* skriver han således om unionsbrevet i forhold til kroningsbrevet:

Unionsbrevets statsordning er en ganske anden. Her møder vi valgkongedømmet der giver rigerne mulighed for at stille betingelser. Råder fra alle tre riger tillkommer der betydelig indflydelse på besættelse af lenene og på udenrigspolitikken. Hvert land skal bevare sin egen retsordning, dvs. at der bevares stor selvstændighed for de enkelte riger. [...]. I 1934 drog Erik Lönnroth den fulde konsekvens af alle disse forhold og gjorde gældende at Kroningsdokumentet er udtryk for kongemagtens unionsprogram, Unionsbrevet for aristokratiets. Kongemagten sejrede ved at Kroningsdokumentet blev vedtaget og fik retsgyldighed, mens Unionsbrevets fald samtidig var aristokratiets nederlag. [...]. Enkelte forskere med Gottfrid Carlsson i spidsen har trods alle Unionsbrevets mangler fremført at det repræsenterer en gyldig unionsaftale, og har ment at kunne finde indicier herpå fra den følgende tid. Unionsforskningens hovedlinje har imidlertid været at Unionsbrevet faldt, og det gjorde det først og fremmest fordi det repræsenterer principper som var dronning Margrethe imod.¹³

Unionsbrevet skulle således være udtryk for et aristokratisk principprogram, der står i modsætning til kroningsdokumentet, og af samme årsag forkastet af Margrethe, hvilket forklarer unionsbrevets formelle mangler, i og med det er udfærdiget på papir og kun beseglet af 10 af 17 nævnte forlovere.

Ét spørgsmål synes imidlertid ikke at være blevet stillet med tilpas styrke: hvis unionsbrevet vitterligt er et rådsaristokratisk, antiautokratisk program, hvordan kan det så være, at Erik af Pommern lod en fuldkommen ordret vidisse udfærdige heraf den 11. september 1425? På dette tidspunkt stod han på højden af sin magt efter hjemkomsten fra en yderst succesfuld rejse, hvorunder bla. hertugdømmet Slesvig var blevet ham tildømt af hans fætter Sigismund. Hvis han ville have ændret noget som helst ved brevets ordlyd, var dette tidspunktet at gøre det på.¹⁴

I det følgende vil der således blive argumenteret for, at unionsbrevet og kroningsbrevet ikke er modsætninger til hinanden; at unionsbrevet snarere er et nødvendigt supplement i betragtning af den politiske situation; og at unionsbrevets formmæssige mangler snarere har været imod rådsaristokratiske end kongelige interesser. Argumentationen vil samle sig om tre spørgsmål: I. om kroningsbrevets og unionsbrevets successionsbestemmelser, II. om rådets og rettens stilling i rigerne og III. om retsgyldigheden. Teksteksemplerne vil blive givet i noter på grundlag af Aksel E. Christensens linjenummererede udgave af kroningsbrevet og unionsbrevet i Bilag I og Bilag II i *Kalmarunionen og nordisk Politisk 1319–1439*.¹⁵

Kroningsbrev og unionsbrev

Lönnroth og Aksel E. Christensen ser en modsætning imellem kroningsbrevets angivelse af, at Erik før kroningen til unionskonge i Kalmar var blevet taget og modtaget som konge over de tre riger, hvorimod unionsbrevet refererer til de forudgående kroninger, som at Erik var blevet taget, modtaget og *valgt* som konge.¹⁶ Således Lönnroth: ”Men då han i krönings- och trohetsbrevet får den världsliga makt, som tillkommer en krönt konung såsom sådan, får han i unionsbrevet den makt, som tillkommer krönt konung i de tre rikena. Hans makt bindes här av praxis.”¹⁷ Aksel E. Christensen ser ligeledes en afgørende forskel i kroningsbrevets og unionsbrevets fremstilling af kroningen til unionskonge på baggrund af enkeltkroningerne i de tre riger:

Det kan næppe skyldes nogen tilfældighed, at unionsbrevet har tilføjet glosen *valgt* mellem ordene *taget* og *undfanget*, som er de to verber kroningsbrevet alene bruger om Eriks antagelse til konge i de enkelte riger, og ved det understregede og gentagne ”af Guds nåde” markerer dette en anden form for kongemagt. Nok så afslørende er de forskellige udtryk om kroningen, hvor unionsbrevet nok i lighed med kroningsbrevet anfører, at den er foretaget i den treenige guds navn, men samtidig pointerer, at den kronede kong Erik blev ”sat i kongelig stol”, mens folket ifølge kroningsbrevet kun har ”nærværet og fuldbyrdet” handlingen, om end det er sket efter ”råd, velvilje og samtykke”

af det tilstedeværende folk af alle stænder. Anvendelsen af begrebet ”kronet konge” er ikke mindre talende; det er ganske vist også anvendt i unionsbrevet, men her anderledes vagt og forbeholdent og alene i forbindelse med det diffuse begreb *værdighed* i åndelig og verdslig henseende, mens det i kroningsbrevet bruges gentagne gange og med betoning af kroningens betydning ikke blot i forbindelse med værdighed, men også omfattende *rettighed* i såvel åndelig som verdslig henseende.¹⁸

Kroningsbrevet refererer ganske rigtigt til Eriks kroning i de enkelte riger uden eksplicit at nævne, at han blev valgt i to af disse, nemlig Sverige og Danmark.¹⁹ Men spørgsmålet er, om anvendelsen af ”wnfongen” og ”taken” og udeladelse af ”valgt” i kroningsbrevet kan tages som udtryk for en bevidst kongelig plan med henblik på at gøre unionskongedømmet arveligt.²⁰ Det må immerhen have været kendt for alle, at Erik valgtes til konge i Danmark og Sverige, hvorfor man med rimelighed kan antage, at ”wnfongen” og ”taken” opfattedes som dækkende dels for hyldingen i Norge, men også for valg handlingen i Sverige og Danmark. Hvorfor ”værdighed” skulle være diffust uden at stå sammen med ”rettighed” er ikke umiddelbart indlysende; ”rettighed” er vel også diffust uden konkret angivelse af, hvad rettigheden dækker. Man kunne med lige så god ret hævde, at unionsbrevets omtale af Eriks bestigelse af tronstolen²¹ var udtryk for et mere autokratisk præg end det, man finder i kroningsbrevet, hvori tronstolen ikke er omtalt. At Gud og Helligånden bliver nævnt flere gange i kroningsbrevet end i unionsbrevet er meget muligt, men vel kun naturligt i betragtning af at kroningsbrevet netop fokuserer på selve kronings handlingen og dermed dennes religiøse indlejring, hvorimod unionsbrevet fokuserer på forfatningen for den fremtidige union. Kroningsbrevet og unionsbrevet kan dermed ikke siges at adskille sig fra hinanden i substansen, hvad angår selve kroningen i Kalmar på Trinitatis dag.

At have opnået unionskongeværdigheden på baggrund af valg i to af de tre riger kan næppe have været i uoverensstemmelse med Margrethes og senere Eriks kongelige ideologi. Det skal i den forbindelse påpeges, at der i det den 4. august 1421 af jydernes landsting aflagte vidnesbyrd om Sønderjyllands forhold til Danmark står, at kong Erik har ret til hertugdømmet på kronens vegne, og også kunne have haft arveret hertil, hvilket dog ikke er tilfældet, eftersom Danmark er et valgrige.²² Dette ville aldrig kunne fremføres uden Eriks samtykke. I de danske vidnesbyrd op til ofendommen 28. juni 1424 nævner Anders Jakobsen Lunge og Jens Nielsen af Avnsbjerg Danmarks status som valgrige eksplicit.²³ Man må gå ud fra som sikkert, at vidnesbyrdene i meget høj grad er blevet ideologisk afstemt med kong Erik. Den åbenlyse fremhævelse af Danmark som valgkongedømme lader sig ikke forene med tanken om unionskongedømmet som et arvemonarki. Hvilket kaster et lys

tilbage på begivenhederne i 1397, hvor Margrethe eller for den sags skyld Erik næppe kan have haft en intention om at gøre unionskongedømmet til et sådant.

Derfor kan unionsbrevets omtale af Erik som valgt konge (underforstået i Danmark og Sverige) dårligt tages til indtægt for et rådsaristokratisk program. Med hensyn til det valg af unionskonge, unionsbrevet foreskriver skal finde sted efter Eriks død, er udbuddet af kandidater temmelig begrænset, nemlig Eriks børn. I tilfælde af barnløshed ved kongens død træder de tre rigers råd sammen og vælger en efterfølger, ”hvem Gud giver dem til nåde.”²⁴ Dette er væsentligt, idet der hermed åbnes muligheder for den til enhver tid siddende, barnløse regent til at bringe en kandidat i stilling til at efterfølge sig. Man kan derfor dårligt tale om en decideret programmatik rettet imod en autokratisk kongemagt. Med Margrethes erfaringer in mente har det givet god mening at sikre successionen ved barnløshed. Og netop det forhold, at krav til slægtskabsgrader ikke er angivet, gav den til enhver tid siddende regent endnu bedre muligheder for at pege på den efterfølger, han eller hun ønskede. For Margrethe må det have været af betydning at få en bestemmelse, der kunne udelukke Albrecht af Mecklenburgs krav på såvel Danmarks som unionens kongedømme.²⁵

En ting er, at unionskongedømmet hverken i kroningsbrevet eller unionsbrevet er at betragte som et arvekongedømme, men det betød så sandelig ikke, at Erik af Pommern ikke arvede noget. Og her må man sige, at unionsbrevet er meget konkret i forhold til kroningsbrevet, der blot har en generel forsikring om, at hvad der bliver overdraget af slotte og len vil råderne administrere trofast og redeligt.²⁶ I betragtning af, at unionsbrevet skulle være en afvisning af ”det juridiska arvriket, det gudomliga dominiets automatiska övergång från konung till konung”²⁷, burde det forekomme besynderligt, at kun i unionsbrevet er selve arvegangen fra Margrethe til Erik specificeret. Der gøres nøje rede for Margrethes materielle sikring og hendes ret til at oprette testamente, dog således at rigets lande og slotte tilfalder kongen frie og ubefæstede.²⁸ Dette er helt afgørende. Det var i rigets lande og slotte, kongemagten havde sit faste rygstød.

Lönnroth og Aksel E. Christensen har forskellige bud på denne passus' tolkning. Lönnroth sætter et skel imellem unionsbrevets generelle bestemmelser og de specifikke bestemmelser for Margrethe.²⁹ Således skriver han, at ”Margaretas besittningar garantera för hennes livstid, men efter hennes död skola land och slott återgå till konungen, dvs. riket som rättssubjekt[...]. Unionsbrevet omöjliggör patrimonial föfogandarätt över länen.” I betragtning af at arvebestemmelserne skulle være specifikke og så at sige udskilte fra det øvrige indhold i unionsbrevet, er det mærkeligt, at det specifikke ”kongen” lige pludselig skulle have den meget generelle betydning ”riket som

rättssubjekt”. Hvis dette imidlertid er en rigtig tolkning må man dertil sige, at det tilsyneladende kun er kongen, og ikke kongen og hans rigsråder, der identificeres som ”riket som rättssubjekt”. Derfor er unionsbrevets arvebestemmelser meget vanskelige at forene med rådskonstitutionalisme, uanset hvilken vinkel man ser dem fra. Og det er meget muligt, at unionsbrevet ”omöjliggör patrimonial förfogandarätt över länen”, men at institutionalisere en sådan ville da også have været absurd i betragtning af Margrethes køn. De specifikke bestemmelser er ikke mere specifikke end, at de sikrer arvegangen og knæsætter præcedens til brug for Erik, hvis han en dag skulle stå i en situation, der lignede Margrethes.

At man dårligt kan anse fraværet af patrimonial arveret i unionsbrevet som udtryk for aristokratisk rådskonstitutionalisme, bestyrkes af den kongelige ideologi, som kommer til udtryk i Nyborgdommen 26.–29. juli 1413, den første af tre domme der tilkendte kong Erik Slesvig.³⁰ Dommen er en blanding af lensret og dansk ret, hvor førstnævnte har været af betydning for at få dommen stadfæstet internationalt. Selve domspræmissen er dansk, nemlig bestemmelsen i Sjællandske Lov om avindskjold imod riget, hvorfor Slesvig opfattes som et i Danmarks rige beliggende land³¹, som dermed er omfattet af unionsbrevets arvebestemmelser. Således anfører Erik, at hertuginde Elisabeths undersætter har angrebet hertugdømmet Slesvig, selv om det var hans mødrene arv.³² Lidt senere angiver han, at hertugdømmet tilfalder ham som følge af de utallige holstenske angreb og den dermed forbundne fortabelse af hertugdømmet, bortset fra at det i øvrigt tilhører ham som hans mødrene arv.³³ Erslev skriver som indledning til sin gennemgang af nyborgdommen, at man med hensyn til Slesvig også kunne ”betone Arveretten for selve Kong Erik, hvis Mormoders Moder var Dronning Helveg, Hertugdatteren fra Sønderjylland.”³⁴ Det virker nu ikke ret sandsynligt, at Erik lige pludselig ville inddrage sin biologiske oldemoder i kampen for Sønderjylland, 2. akten i Margrethes store unionsforestilling: det er betegnende, at han i nyborgdommen eksplicit kalder Margrethe for sin moder.³⁵

Situationen omkring nyborgdommen var tilspidset. Kong Erik var stærkt polemisk, og vi kan naturligvis ikke tillade os at gå ud fra som et uomtvisteligt faktum, at Slesvig ifølge samtidens stats- og retsnormer burde tilfalde Erik som arv; et faktum er det dog, at den kongelige ideologi ikke havde nogen uvilje indbygget i sig mod arv gennem spindesiden, hvilket støtter det forhold, at arvebestemmelserne i unionsbrevet snarere har været udtryk for kongelig ideologi end et rådskonstitutionalistisk forsøg på at dæmme op for samme.

Nyborgdommens ord om Eriks mødrene arveret til hertugdømmet Slesvig synes i nogen grad at stå i modsætning til det ovenfor nævnte vidnesbyrd af de jyske stormænd, der netop fremhæver, at kongen ikke har arveret til Slesvig. Men synspunktet er her et andet: Slesvig tilhører kronen, og i den forstand

tilhører Slesvig altid den til enhver tid siddende regent i Danmark. Men eftersom Danmarks rige ikke er arveligt, men ”en køre rike”, er adkomsten til hertugdømmet bundet i et valg til regent i Danmark. Således er adkomsten til Slesvig en funktion af adkomsten til Danmarks rige. Men synspunktet i nyborgdommen er anderledes: kong Erik *var* indsat og bestemmelserne om arvegangen fra Margrethe fastsat, i hvilken situation han kunne fremsætte sit arvekrav.

Aksel E. Christensen skriver om kroningsbrevets bestemmelser om slotte, befæstninger, lande og len, at de tre rigers råd i modsætning til unionsbrevet har overdraget disse til kong Erik, endda ud over dennes levetid. Rådsaristokratiet levnes ingen chance for at gå imod dette, selv om vendingerne herom er vage og indirekte.³⁶ Det må man sige: faktisk er kroningsbrevets ordlyd det stik modsatte af Aksel E. Christensens udlægning, idet råderne lover at tjene kongen og dronningen trofast og godt på de slotte eller i de lande og len, de er blevet indsat. Der er med andre ord ikke tale om, at råderne har overdraget noget til kongen; det er derimod kongen (og dronningen), der har overdraget råderne slotte, lande og len.³⁷ At kroningsbrevets bestemmelse om disse i øvrigt falder fint i tråd med den kongelige ideologi, er så noget andet. F.eks. gav det aldeles god mening at forlænge lensholderens troskab ud over Margrethes død, idet noget sådant sikrede en gnidningsfri kontinuitet den dag, Erik skulle tage over efter Margrethe. Men nogen modsætning til unionsbrevet er der ikke tale om, og da slet ikke til dets arvebestemmelser.

Kroningsbrevet har ingen bestemmelser om arvegangen: det er et åbent brev, der refererer kroningen af Erik i de tre enkeltriger og den derpå hvilende unionskroning, hvorpå beseglerne lover kong Erik og dronning Margrethe troskab. Som et tillæg prises dronning Margrethe for sit store arbejde, hvorefter corroboratio følger. Der står intet om successionen. Det gør der derimod i unionsbrevet, hvis arvebestemmelser dermed må anses for et helt nødvendigt supplement til kroningsbrevet og den nye statsdannelse, der fremtræder heri.³⁸

Rådets og rettens stilling i rigerne

Om rigernes råd hedder det i unionsbrevet, at de skal være til stede, når kongen forhandler med fremmede magter, i hvilket rige han end er, og at der altid skal være repræsentanter for alle tre rigers råd.³⁹ Aksel E. Christensen ser heri en betydelig indflydelse til råderne.⁴⁰ Lönnroth siger herom, at ”Konungen skulle fatta utrikespolitiska beslut med rådsherrar från samtliga tre riken.”⁴¹ Spørgsmålet er bare, hvem der har indflydelse over hvem, og hvem der er forpligtet til hvad. I udgangspunktet var det jo ikke nogen dårlig ide at have erfarne folk omkring sig, hverken for Margrethe eller Erik. Uden loyale hjælpere ville ingen af dem have været i stand til at udføre deres kongelige

program. Og der er ikke noget i paragraffen, der kunne give eventuelle oppositionelle rigsråder mulighed for at gribe ind over for beslutninger, de måtte være uenige i. Der står blot, at kongen og hans råd skal have magt til at gøre det, som på de tre rigers vegne synes nyttigt, Gud til ære og rimeligt. Dette er ikke det samme som en kongelig forpligtelse til at tage beslutninger med rådets godkendelse. Der står ikke noget om, hvor mange de skal være til stede, kun at der skal være "nogle" af hvert rige. Fornuftigvis skal ikke alle være til stede altid. Hovedkriteriet for majoriteten af råderne var deres fysiske nærhed til kongen og til genstanden for de udenrigspolitiske forhandlinger. Kongen havde hermed mulighed for at udnytte en til en hver tid for ham hensigtsmæssig sammensat gruppe af råder til at gennemføre sin udenrigspolitik. Hvor ubekvem må det da ikke have været for svenske og norske rådsherrer at skulle levere unionens legitimitet til kong Eriks uendelige stridigheder med holstenerne og hanseaterne! De svenske og norske rigsrådernes optræden i traktaten med Polen 1419⁴² og traktaten med hanseaterne 15. juni 1423⁴³ synes ikke at have været nogen hæmsko for kong Eriks sydligt orienterede politik. Ikke på noget tidspunkt før våbenstilstanden i Horsens 1432 synes han at have haft problemer med sine råder. Det er således sigende, at ingen svenske eller norske rigsråder optræder i denne stilstand eller vordingborgfreden 1435. De svenske og norske rådernes mening om kong Eriks fallerede ekspansionspolitik gav de således bedst til kende ved fravær snarere end ved at være til stede.

Den pragmatiske rådspraksis kom allerede til udtryk året efter kalmarmødet ved det store møde i København. Her blev fredstraktaten med Den Tyske Orden indgået og besejlet af råder fra samtlige tre riger. Det forhindrede ikke, at de på mødet udstedte, fornyede privilegier besejledes af hvert rige for sig.⁴⁴ Aksel E. Christensens vurdering af rådet synes således i fuldkommen overensstemmelse med unionsbrevet, selv om Christensen udelukkende baserer sin vurdering på regeringspraksis, hvis grundlag han mener, man kan tilskrive kroningsbrevet: "Rigernes råder var kongelige, de udgjorde ikke nogen fast og samlet korporation eller nogen organiseret institution, men var afhængige af kongens kaldelse. Det tilkom ikke råderne at tage noget initiativ, og de var kun rådgivende."⁴⁵

I modsætning til bestemmelserne om rådet er unionsbrevet temmelig præcist med hensyn til de militære forpligtelser for alle tre riger. I alle riger skal man stille på kongens bud i tilfælde af krig. Det bliver kraftigt understreget, at man ikke kan undskylde sig med, at krigen finder sted uden for ens hjemlands grænser.⁴⁶ I den henseende er der bestemt ikke levnet plads til særstandpunkter eller fortolkning. Rådernes rolle i militære spørgsmål forbigås i fuldkommen tavshed. Ifølge unionsbrevet er krig en sag for kongen og hans embedsmænd. En interessant passus følger, idet udelukkende kongen skal forestå krigsmandskabets tjenesteløn, fængsel (der må hentydes til løsepenge)

eller afhjælpe dets skade, idet hverken almuen eller embedsmænd skal have besvær heraf.⁴⁷ Dette er en omvendt måde at udtrykke kongens fuldkomne suverænitet i militære spørgsmål på.

Aksel E. Christensen lægger stor vægt på unionsbrevets bestemmelse om, at ingen ret må drages fra ét rige ind i et andet.⁴⁸ Dette er i hans optik med til at begrænse en fællesnordisk politik med national separatisme til følge.⁴⁹ Hertil er for det første at sige, at der vel ikke var nogen presserende grund til at gennemføre lovharmonisering imellem rigerne, der var udmærket tjent med de forhåndenværende love. Gav det ikke netop Margrethe og Erik en langt gunstigere og smidigere stilling, at de ikke behøvede at udarbejde nye, detaljerede unionslove, der ikke var behov for?⁵⁰ For det andet, når det kom til de alvorlige forbrydelser, som medførte fredløshed, skulle retspraksis være den samme i alle tre riger.

Sammenholder man artiklerne om rådet, krigsførelsen og retten synes unionsbrevets artikler langt fra at være "kortfattede" eller "uden større klarhed"⁵¹ Hvad der måtte være af uklarhed, tjente Margrethe og Eriks formål. Rigsrådernes indflydelse på udenrigspolitikken var kun til stede i det omfang, kongen tillod.

Retsgyldigheden

Unionsbrevet er et åbent brev, der angiver unionens tilblivelse med kong Eriks og dronning Margrethes råd og samtykke og med de tre rigers råds samtykke og enighed. I modsætning til kroningsbrevet, der er udstyret med 67 segl, angiver unionsbrevet kun 17 beseglere, hvoraf endda kun de 10 har sat deres segl. Egentlige beseglere er der ikke tale om, som i kroningsbrevets tilfælde, derimod garanter for artiklernes overholdelse og det forhold, at unionsbrevet, der er skrevet på papir, skulle udfærdiges i seks pergamenteksemplarer, to til hvert rige, beseglet af kongen, dronningen, rigsråderne og købstæderne. Weibull leverer en overbevisende tolkning af unionsbrevet som en kontrakt imellem kongemagten på den ene side og rigernes råd og mænd på den anden: hver af de kontraherende parter skulle have et eksemplar af kontrakten, hvilket ville sige kongemagten for hvert af rigerne på den ene side og hvert riges råd og mænd på den anden, hvilket betød 6 udfærdigelser i alt.⁵²

Pergamentsbrevene blev aldrig til noget, og alene af den grund kan man ikke sige, at unionsbrevet har egentlig retsgyldighed. Men dette trækker ikke noget fra brevet programmatisk indhold. Det er selvfølgelig påfaldende, at brevet ikke blev ekspederet videre som angivet. Men det bekræfter på sin side billedet af en kongemagt, der skalter og valter, som det passer den. Er det ikke lige netop enhver autokratisk regeringsforms natur at hemmeligholde sine vigtigste dokumenter? Margrethe og sidenhen Erik må have ment, at kun

udvalgte meningsfæller behøvede at se indholdet af unionsdokumentet. Aksel E. Christensen karakteriserer med rette de 17 beseglere som privatpersoner uden mandat til at handle på folks eller riges vegne.⁵³ Og at de således har manglet juridisk bemyndigelse er heller ikke urigtigt. Men bestyrker det ikke blot indtrykket af en særligt indviet kreds, hos hvem unionsbrevet har været en velbevaret hemmelighed? Det er i den henseende sigende, at de svenske rigsråder under mødet i Halmstad 1435 simpelthen forlangte at se unionsbrevet for at kunne tage stilling til og ændre det program, på hvis grundlag unionskongen regerede.⁵⁴

Aksel E. Christensen deler unionsbrevets corroboratio op i fire punkter, som for overblikkets skyld gengives her:

Til mere bevaring (for) alle disse stykker:

1. at de skal stadige, faste og ubrydelige blive evindelig med Guds hjælp og i alle måder og med alle artikler, som forskrevet står,
2. og at breve skal gives, skrevne på pergament, to af hvert rige, som er Danmark, Sverige og Norge, lydende i alle måder og med alle artikler, som her forskrevet står, og skal besegles med vor herre kongens og vor frue dronningens og rigernes råds og mænds og købstæders segl af hvert af disse tre riger Danmark, Sverige og Norge,
3. og at alle disse stykker er således talte [...] og endte,
4. og at de i alle måder således skal fulddrages og fuldkommes og (for) blive,

da har vi (de 17 navngivne udstedere) ladet vore segl med god vilje hænges for dette brev.

Han kalder denne corroboratio en ”uhyre diplomatarisk anomali”, idet den indeholder en dobbelthed, der garanterer de vedtagne artiklers overholdelse og forbliven, men også deres fremtidige ikrafttræden, herunder i særdeleshed udfærdigelsen af pergamentudgaverne. En sådan anomali hørte ikke hjemme i nogen kancelliudfærdigelse, og den er udtryk for en selvmodsigelse.⁵⁵ Den ”uhyre diplomatariske anomali” lader sig vel forklare: aldrig før var der blevet udfærdiget noget lignende, og den gode skriver har måske ikke følt sig så bundet af de diplomatariske regler, som man i det 20. århundrede har ment han burde. Man kan ikke sige, at corroboratioen forpligter til at udstede en unionsakt med afvigende udformning i form af de bebudede pergamentsbreve:⁵⁶ der står eksplicit, at disse skal være af fuldkommen samme ordlyd som det forskrevne. Beseglingen vil selvfølgelig være en helt anden sag, men det er stadigvæk ikke det samme som et afvigende tekstindhold. Christensen kan have ret i, at punkt 1 er en naturlig fortsættelse af det foregående, hvorimod

punkterne 2–4 danner et besynderligt afbræk. Dette synes imidlertid at være logisk: unionsbrevet til og med punkt 1 er den tekst, der stipuleres nedfældet i de 6 pergamentsbreve. Hertil kunne man ubesværet tilføje ny tekst, in casu pergamentsbrevenes påtænkte beseglere og datumformel. De under rasur over linien skrevne ”tha hafuom wi” bestyrker, at en liste af beseglere påtænkte at følge efter; punkt 2–4 med efterfølgende ”da har vi [...] brev” er garanternes erklæring om, at udstedelsen af pergamentsbrevene af nøjagtig samme ordlyd som den foreliggende tekst til og med ”som forskrevet står” i punkt 1 (eventuelt med et efterfølgende ”da har vi”) vil finde sted.

Christensen mener, der i det mindste burde stå *datum et scriptum Kalmarn* og ikke blot *scriptum Kalmarn* i et dokument af så vidtrækkende betydning. Men tekstens karakter af kladde taget i betragtning var der næppe grund til at forsyne den med flere ornamentter end højst nødvendigt. Den noget tilfældige besegling med påtrykte og ikke, som der ellers står i brevet: vedhængte, segl understreger denne karakter.

Moderne krav til retsgyldighed er ikke nødvendigvis hensigtsmæssige at gå ud fra i forsøget på at forstå et dokument fra 1397. Men man kommer ikke uden om, at der er formelle mangler ved unionsbrevet, først og fremmest at de stipulerede pergamentsbreve med fuld besegling ikke blev til noget. Dette er dog ikke det samme som, at kongemagten ikke har givet udtryk for sin ideologi i unionsbrevet. Ej heller, at kongemagten ikke skulle have brugt det som en mere eller mindre hemmelig og særdeles smidig forfatning i omgangen med rigernes råder og embedsmænd. Det er værd at nævne, at kroningsbrevet og unionsbrevet lå side om side i det kongelige arkiv på Kalundborg slot.⁵⁷ Dette havde vel næppe været tilfældet, hvis unionsbrevet skulle have været et oppositionelt, rådsaristokratisk programskrift. Endelig er Margrethes instruks til Erik på dennes norgesrejse 1405 ikke uinteressant i forhold til unionsbrevet og kongemagtens lyst eller mangel på samme til at lade sig binde af egne ord, idet det her hedder, at han skal så vidt muligt undgå at udstede bindende breve på pergament – hellere kun på papir.⁵⁸ Unionsbrevets udformning på papir skyldes således ikke en aristokratisk opposition, der ikke kunne komme igennem med sine fordringer, men derimod en autokratisk kongemagt som ikke havde interesse i alt for stor åbenhed omkring grundlaget for sin magtudøvelse.

1430'ernes krise

Den 16. august 1434 opsagde det svenske rigsråd kong Erik huld- og troskab.⁵⁹ Forud var gået den årelange strid om ærkebispedømmet i Uppsala, under hvilket den svenske opstand havde fundet sin programmatik, som Erslev skriver med rette.⁶⁰ Ikke lang tid før opsigelsesbrevet skrev biskopperne Sigge af

Skara og Thomas af Strängnäs et brev, hvori almuens blinde raseri til skade for riget, dvs. Sverige, omtales.⁶¹ Dette hentyder utvivlsomt til det just udbrudte bondeoprør under ledelse af Engelbrekt Engelbrektson, der tydeligvis ikke kan have været de gode bispers og deres rådsbrøders favorit.

I rækken af forhandlinger, der fulgte det svenske rigsråds opsigelsesbrev, blev unionsbrevet inddraget i forhandlingerne, hvilket dermed giver anledning til en yderligere vurdering af unionsbrevets programmatik i lyset af de omstændigheder, som gjorde sig gældende imellem opsigelsesbrevet og kong Eriks afsættelse 1439. Det er Lönnroths og Christensens⁶² opfattelse, at unionsbrevets rådsaristokratiske programmatik bekræftes i dette forløb. Opfattelsen går formodentlig tilbage til Erslevs vurdering af forligsmødet i Halmstad 3. maj 1435 imellem det danske og svenske rigsråd:

Et nyt Styrelsessystem i Sverige med Tonen paa Rigsraadets Indflydelse, det indbyrdes Forhold mellem Rigerne ordnet efter Aftalerne fra Kalmarmødet, hvori Margrethe havde samtykt, men som hun ganske havde forladt i Praxis, det var det Fremtidsbillede, som mødet i Halmstad pegede paa.⁶³

I modsætning hertil vil det i det følgende forsøges vist, at det snarere forholder sig omvendt, således at unionsbrevets programmatik forvandlede til ukendelighed i den urolige tid før kong Eriks afsættelse.

Den 3. maj 1435 blev det foreløbige forlig indgået imellem det svenske rigsråd og kong Erik i Halmstad.⁶⁴ Heri bestemtes det bl.a. at unionsbrevet skulle forblive ubrudt og fremlægges til forhandlingerne sankt Olai dag den 29. juli i Stockholm. Unionen var ingen interesseret i at bryde. Det svenske rigsråd var derimod interesseret i at bryde kongemagtens patent på tolknin-gen af unionsbrevet. Ved Stockholm-mødet, som kom til at finde sted den 14 oktober, hedder det således betegnende, at kong Erik og Sveriges riges råd er blevet enige om, at slotslovene ved kong Eriks død overdrages til dens hånd, som rådet måtte vælge til hans efterfølger, sådan som svensk lov tilsiger, uden at dette skal stå i modsætning til unionsbrevets bestemmelser, af hvilke der i øvrigt skal udfærdiges et instrument til hvert rige.⁶⁵ Denne paragraf i det såkaldte Stockholm-forlig ville jo være mærkelig, hvis der havde været en general rådsaristokratisk opfattelse af, at successionsbestemmelserne i unionsbrevet uden videre var udtryk for rådsaristokratisk politik, eller uden videre gav mulighed for udførelse heraf. Ligeledes er bemærkningen om, at svensk lov og unionsbrevet ikke skal stå i modsætning til hinanden, unødvendig, hvis dette ikke havde været anset for tilfældet før. Det er påfaldende, at svenskerne afæskede kong Erik et løfte om ufortrødent at overlade dem slotslovene ved sin død og dermed fratog ham muligheden for at promovere sin efterfølger, hvilket stod i grel kontrast til 1397-brevets løse rammebetingelser, som Erik i

så vid udstrækning havde gjort brug af. Det kunne næppe have været særlig morsomt for ham at gå ind på denne paragraf, der ganske fratog ham indflydelse over successionen, undtagen da i det ikke ret sandsynlige tilfælde at han skulle få et barn. Det var således fortolkningen af unionsbrevet, svenskerne insisterede på; ikke unionsbrevet i sig selv.

Umiddelbart forinden opsigelsesbrevet havde hårde forhandlinger fundet sted i juli 1434 i Vordingborg imellem Danmark på den ene side og repræsentanter for hanseater og holstenere på den anden. Førnævnte biskopper Sigge og Thomas, der deltog i forhandlingerne, beskrev, hvorledes parterne afskyede hinanden som gift. Det danske synspunkt var, at hanseaterne skulle betale bod helt fra krigens begyndelse, i og med de havde brudt den alliance, der blev indgået imellem dem og Danmark den 15. juni 1423. Hanseaternes synspunkt var, at man skulle kompensere hinanden gensidigt for de brud, der var blevet begået på Horsens-stilstanden fra 1432. Med hensyn til selve Slesvigspørgsmålet forlyder der intet i den hanseatiske beretning, men det er en ikke usandsynlig antagelse, at den danske side har stået hårdt på ofendommen og derfor nægtet at anerkende nogen form for ret for den holstenske greveslæggt til hertugdømmet Slesvig på trods af, at de (land)militære realiteter ikke var på den danske side.⁶⁶

Selv kong Erik måtte dog tage situationen op til kraftig revision, da det svenske oprør var brudt ud, og opsigelsesbrevet indløbet. En front bestående af svenskere, hanseater, holstenere og sågar Den Tyske Orden tegnede sig som en truende mulighed, hvilket indsnævrede de danske diplomatiske muligheder kraftigt. Et forlig blev indgået i Stockholm 15. november 1434 imellem kong Erik og det svenske rigsråd⁶⁷, hvorved Erik købte sig tid frem til det førnævnte forlig i Halmstad 3. maj 1435. Samtidigt hermed forhandlede de danske rigsråder uden kong Erik med hanseaterne i Haderslev, ved hvilken lejlighed hanseaterne havde betydeligt nemmere ved at komme igennem med deres synspunkter.⁶⁸ Forliget i Halmstad den 3. maj 1435 blev ligeledes forhandlet af de danske rigsråder uden tilstedeværelse af kong Erik, der må have opholdt sig i Haderlsev for at forberede den endelige fredskonference med den hanseatiske og holstenske side. Denne kom til at finde sted i Vordingborg sommeren 1435⁶⁹, og forhandlingerne lader til at have været en del mindre besværlige end året før sammesteds, hvilket jo hang sammen med kong Eriks og den danske sides begrænsede diplomatiske muligheder. De begrænsede muligheder anvendte Erik dog godt: det lykkedes ham at undgå en forpligtelse til at ophæve Øresundstolden; det lykkedes ham at indgå en separatfred med grev Adolf – den sidste overlevende af de holstenske brødre – som snarere var en våbenhvile, og som principielt ikke gik på kompromis med Sigismunds dom 28. juni 1424, ifølge hvilken Slesvig var et dansk land.⁷⁰ Men betingelserne var hårde endda, idet Erik blev tvunget til at ophæve alliancen

med hanseaterne fra 1423; det var den alliance, han havde kæmpet så hårdt for at opnå ; det var den alliance, der skulle sikre ham ikke bare Slesvig, men den dominerende rolle hele Østersøen rundt; og det var den alliance han igen og igen med rette havde beskyldt hanseaterne for at have brudt, hvilket de ifølge Erik skulle have bødet hårdt for. Selv om Vordingborg-freden således kunne have været værre, må den ikke desto mindre have været en særdeles bitter pille for Erik at sluge.

I tilknytning til Vordingborgfreden findes det danske rigsråds erklæring fra 22. juli 1435, om at kongen kunne indgå freden med ære.⁷² Det er strengt taget ikke muligt at afgøre, på hvis initiativ denne erklæring blev udstedt. Men uanset initiativtager står erklæringen som tegn på en politisk nyorientering væk fra den konfrontatoriske kongelige kurs. Indtil det svenske opsigelsesbrev 16. august 1434 havde det danske rigsråd i alt væsentligt stået bag denne kurs. Dette ændrede sig i Vordingborg, og selv om man må antage en ret høj grad af enighed imellem kongen og hans danske rigsråder om den uundgåelige fred, var konturerne tegnet af et modsætningsforhold imellem kongens politik og en dansk, rådsaristokratisk politik, der var så godt som prædestineret til at finde sammen med den svenske opposition til kongen, og således var med til at omforme unionen fra autokratisk-monarkisk til rådsaristokratisk statsdannelse.

Efter Vordingborg-freden havde hanseaterne held til at formidle en aftale i Vadstena 3. juni 1436, ifølge hvilken kongen og det svenske rigsråd skulle mødes i Kalmar med henblik på et forlig formidlet af det norske og det danske rigsråd samt hanseatiske udsendinge.⁷³ Strengt taget skulle voldgiftskollegiet have fældet en dom, hvilket havde passet den rethaveriske konge bedst, men ved forhandlingerne i Kalmar var der så overvældende majoritet for et forlig, at kongen måtte finde sig heri. Den 23. august forsamledes man på torvet i Kalmar, hvor kongen lod klokkerne ringe ”som til storm”. Kongen indfandt sig med sine pommerske frænder, ligeledes voldgiftsmændene og det samlede mandskab. Til sidst ankom de svenske rigsråder, som da gjorde knæfald for kongen og bad ham for Guds skyld tilgive dem og skyde al anklage og uvilje fra sig. Kongen ville rejse rigsråderne op ved hænderne, men de forblev knælende. Da knælede kongen selv, således at de sammen kunne rejse sig. Da fældede mange en tåre, som der står i den hanseatiske beretning,⁷⁴ men herudover er det mest interessante, at ceremonien sætter det afgørende knæk af kong Eriks vælde i relief: han fik ikke lov at blive stående, men måtte også selv ned på knæ. Kongen bad også om tilgivelse fra svenskerne, hvis han havde handlet overilet over for nogen af dem. Tilgivelsen blev opnået, og kongen, de danske og svenske rigsråd samt de hanseatiske udsendinge begav sig ind i rådhuset for der at udfærdige forliget, der blev færdigt den 1. september.

Selve forliget indledes med oplistning af forligsmændene og de tilstedeværende.⁷⁵ Det nævnes, at parterne har fremlagt deres fuldmagtsbreve og

deres klager imod hinanden. Disse klager skulle voldgiftsmændene tage stilling til ved dom eller forlig; uden det bliver sagt direkte, står det klart, at det, der følger, er et forlig.⁷⁶ I forliget står der i det første punkt, at Erik skal styre Sverige med indfødte svenskere, som her ikke kan misforstås som personer, der har arv og eje i Sverige, eftersom indfødte svenskere skal være efter svensk lovs definition, og eftersom Erik skulle udpege disse embedsmænd i forståelse med det svenske rigsråd. I forlængelse heraf skulle Erik tilbagekalde slotslovene og de fremmede herrer, idet slottene kun kunne besættes med rådets vilje. Dette var det samme som at fratage Erik enhver mulighed for indflydelse på hvem, der skulle efterfølge ham og havde derfor langtrækkende statsretlige konsekvenser, som man ikke så formuleret i den første skitse. Eriks svenske arv behandles, idet hans arv i Sverige ganske vist skal udredes "efter retten", men hertil føjes en passus om selve lokaliseringen af arven, der først skulle afgøre, hvad arven overhovedet bestod i, hvormed det svenske rigsråd fik en yderligere kontrol med kongen.⁷⁷

Forliget den 1. september 1436 er overleveret i to former: den hanseatiske gengivelse, som er et koncept, og den svenske tekst, som bærer præg af større klarhed og grundigere bearbejdelse. Ingen af de to tekster findes imidlertid i original, ligesom i øvrigt tilfældet er med Vadstena-kompromiset, og spørgsmålet er, om der overhovedet har været en original. Man kan i hvert tilfælde roligt gå ud fra, at forliget næppe har behaget kong Erik. Han havde fået et knæk ved Vordingborg-freden, hvor situationen havde nødvendiggjort selvstændiggørelse af det danske rigsråd. Den nye rigsrådskurs var den dominerende på Kalmar-mødet. Muligvis nægtede Erik at besejle forliget, hvilket kan forklare fraværet af en original, men den nye politiske kurs var der ikke tvivl om. Der går dermed en linie fra Vordingborg-freden til Kalmar-forliget. Det danske rigsråds selvstændiggørelse ved Vordingborg nåede i Kalmar et punkt, hvorfra der ikke var nogen tilbagevendende. Det danske rigsråd syntes således uden betænknin-ger at have gjort fælles sag med deres svenske standsfæller. Ligeledes var forholdet til hanseaterne nærmest blevet venskabeligt, hvilket sættes i relief af, at det danske rigsråds beretning om forhandlingerne med svenskerne fandt vej til hanseaterne.⁷⁸ Rådet i denne beretning til Erik er på alle punkter at imødekomme de svenske krav. I slutningen af beretningen beder det danske rigsråd indstændigt om, at Erik vil udøve sin regering efter rådernes råd, tage vare på Norge og overholde Vordingborg-freden. Hertil siger Aksel E. Christensen:

Med denne tale havde det danske rigsråd skiftet politik og svigtet deres konge og den hidtidige unionsforfatning. Nu da de havde mistet den fordel, som den enhedsstyrede union havde indrømmet dem ved udsigten til at nyde slotte og len i naborigerne, var der ikke længere noget, der kunne opveje den

gevinst, der bestod i at gå ind under den svenske konstitutionelle styreform også i Danmark.⁷⁹

Det danske rigsråd havde ikke skiftet politik. Rigsrådets ageren ved Kalmar-mødet ligger i fuldkommen logisk forlængelse af dets ageren ved Vordingborg-freden. Kong Eriks muligheder var udtømte. Den konfrontatoriske vej ville ud over at betyde borgerkrig i Norden kun have ført til en opblussen af konflikten med hanseaterne. Man kan selvfølgelig godt sige, at det danske rigsråd svigtede kongen. Men hvor den kongelige position i Vordingborg trods alt stadigvæk havde styrke nok til at insistere på sin ret til Slesvig, fandtes der i Kalmar ingen anden udvej end helt og holdent at give køb på den kongelige position, hvis man skulle gøre sig håb om genoprettelse af freden. Man kan derfor sige, at det var i Kalmar, Erik af Pommern endegyldigt tabte Slesvig, idet den autokratisk-monarkiske insisteren på sine rettigheder her blev erstattet af et unionelt rigsrådsstyre af danske og svenske i forening, som Erik hverken ville eller kunne forlige sig med. Hvis man absolut vil tale om *regimen regale* og *regimen politicum*, er det ved forliget i Kalmar den 1. september 1436 at skellet sættes.

Til Kalmar-forliget knytter sig det svenske rigsråds udredning af begrebet indenlandsk. I udredningen er unionsbrevets passus, at ingen ret må drages fra et rige ind i et andet, nævnt. Herefter hævder svenskerne, at unionsbrevet garanterer, at alle artikler skulle udtydes til gavn og fred, hvilket de øjensynligt ikke mener har været tilfældet for den fremdragne bestemmelse.⁸⁰ Dette er imidlertid ikke helt, hvad der står i unionsbrevet. Formuleringen er afgørende forskellig, idet artiklerne iflg. 1397-brevet skal tydes, så de bliver "Gud til hæder og vor herre kongen og rigerne til gavn, nytte og fred."⁸¹ Kongen havde med andre ord en udstrakt tolkningsret, som svenskerne i 1436 forsøgte at imødegå. Og svenskernes lovmæssige udredning er bestemt logisk; det er blot mere end tvivlsomt, om den kan tages til udtryk for en rådsaristokratisk tankegang i 1397. Det er væsentligt, at omtalen af 1397-brevets bestemmelse om rigernes nationale ret ikke påkaldes i sig selv, men tjener til påpegelse af, at svensk lov skal tolkes af dem, der bør gøre dette, hvilket ville sige kongen i samråd med det rent svenske råd og med samtykke fra Sveriges almue: "nu har man aldrig før hørt, at det er blevet overdraget at fortolke svensk lov til nogen anden end dem, der bør gøre dette." Denne passus kan man undre sig over, idet der således ikke skulle have været noget at klage over, men pointen må være at påpege det uhørte i, at svensk lov netop blev fortolket anderledes, end de svenske råder mente den skulle, hvilket understregedes af den efterfølgende periode, hvori det hed, at det ikke var gavnligt, at udenlandske fik, medens indenlandske mistede.⁸²

Formodentlig i tilknytning til Kalmar-forliget blev en ny unionstraktat

udarbejdet, som imidlertid aldrig blev vedtaget. Denne unionstraktat, herefter kaldet 1436-brevet, er ikke desto mindre interessant, for så vidt som den giver et godt billede af rådsaristokratisk programmatik.⁸³ Lönnroth og Christensen tager den til indtægt for de synspunkter, der optræder i 1397-brevet. Men ved nærmere eftersyn synes forskellene at være betydeligt større end lighederne.

Der er ingen tvivl om, at 1436-brevet er blevet til med udgangspunkt i 1397-brevet, hvad angår opbygningen og visse formuleringer. En eksplicit reference til 1397-brevet blev givet i indledningen.⁸⁴ Men herudover er brevene udtryk for to forskellige verdener. Den første egentlige bestemmelse går ud på, at ingen konge må inddrage fremmed ret eller tilføje ny ret i nogen af rigerne uden indbyggernes samtykke. Forskellen fra 1397-brevet er til at tage og føle på. Her var der ikke nogen ”folkelig”, dvs. rigsrådsaristokratisk kontrol med nye lovinitiativer. I det hele taget var der overhovedet ikke taget højde for nye love, hvilket gav kongemagten et betydeligt frirum, som den da også benyttede sig af.

Paragraf 3 til 8 er en innovation i forhold til unionsbrevet, idet disse indeholder et udførligt katalog over de højeste embedsmænd i rigerne. Det drejede sig om drost, marsk, hofmester, kansler og hofembedsmænd. Kataloget formaliserede en rådsaristokratisk indflydelse på styrelsen af en helt anden kaliber end den, man finder spredt rundt omkring i 1397-brevet.

Paragraf 9 til 11 er ligeledes innovationer i forhold til 1397-brevet. Heri hedder det, at kongen skal fordele sin tid i rigerne ligeligt, således at han er 4 måneder i hvert rige. Det er ikke helt klart om denne bestemmelse skal gælde ubetinget, eller om kongen trods alt får mulighed for at unddrage sig i særlige tilfælde, men det er under alle omstændigheder klart, at en sådan forpligtelse til at fordele kongens tid ligeligt imellem rigerne var et fuldstændigt opgør med den hidtidige praksis, og ville have gjort det noget nær umuligt at udøve kongegerningen. Med sig skulle kongen hele tiden have to råder fra hvert rige, der skulle gøre ham i bedre stand til at behandle sager i de andre to riger, medens han opholdt sig i det tredje, samt forhandle med fremmede magter på hele unionens vegne. Enhver mulighed for Slesvig-politik for ikke at sige sydorienteret, imperialistisk udenrigspolitik bliver med paragrafferne 9–11 fuldkommen umuliggjort. Det er et direkte angreb på Erik af Pommerns vigtigste politiske projekt overhovedet. Selv om Slesvig ikke nævnes med et ord, må paragrafferne nødvendigvis være udtryk for det svenske rigsråds opposition til en krig, som ikke havde stor relevans for Sverige, og som ikke havde medført noget som helst andet end udgifter og ulykker herunder ikke mindst et for det svenske rigsråd selv besværligt oprør, der truede med et betydeligt magttab inden for den aristokratiske elite.

Paragraf 12 til 15 drejer sig om militær og krig. Den gamle bestemmelse om, at angribes ét rige, angibes alle tre dermed, er bibeholdt. Råderne skal

forsamles for at rådslå om modforholdsregler; kongen end ikke nævnes i denne paragraf.⁸⁵ Kom det derimod til en kongelig angrebskrig, kunne en sådan ikke indledes uden alle tre rigers råds samtykke. Vi er meget langt væk fra 1397-brevets tekst, hvor kongen ikke var forpligtet til at rådføre sig med nogen som helst i militære spørgsmål. Pligten til at gøre militærtjeneste formuleredes i 1397-brevet præcist og eksplicit, hvorimod den ikke nævnes i 1436-brevet ud over den generelle forpligtelse for et rige til at komme de to andre til hjælp i krigstilfælde.

Paragraf 16 til 25 er yderst udførlige regler for kongevalg. Alene ved deres omfang er der en markant forskel til 1397-brevet. Et 120-mands kollegium specificeres meget nøje, og der var bestemt ikke noget med blot at antage den kandidat, ”Gud giver til nåde”, i fald kongen døde barnløs; det var derimod et særdeles aktivt handlende kollegium, som på ingen måde kunne være forpligtet af denne eller hin kandidat, som kongen måtte have fundet på at indsætte som sin efterfølger. Sågar er de ikke engang forpligtet til at vælge kongens ægtefødte søn, hvis de ikke finder ham egnet til kongegerningen.⁸⁶ At kongevalget skulle være kollegiets og kun kollegiets sag, understreges af to paragraffer, 21 og 25, der tager højde for uenighed i kollegiet. I paragraf 21 drejer det sig om uenighed om, hvilket rige kongen skal tages fra, i hvilket tilfælde der skal trækkes lod. Paragraf 25 tager højde for uenighed om kandidaterne i det hele taget, i hvilket tilfælde der skal nedsættes et underudvalg på 12 til at gennemføre valget.

Som bekendt blev 1436-brevet aldrig besejlet endsige eksekveret. Kong Erik kunne umuligt gå ind på dets paragraffer, hvorfor der den 9. juli 1438 blev gjort et nyt forsøg på at genoplive unionen, ligeledes i Kalmar. Genoplivelsesforsøget, herefter kaldet 1438-dokumentet, er nedfældet på et besejlet stykke pergament og således, formelt set, retsgyldigt i modsætning til 1436-skrivelsen.⁸⁷

De første fem paragraffer drejer sig om kong Erik som fuldmægtig konge, rigernes sambinding, allianceforpligtelserne, bestemmelsen om fredløshed i alle riger og, som noget nyt, en bestemmelse om, at den som ville anstifte tvedragt imellem rigerne skulle dømmes som forræder. Denne sidste bestemmelse er vel inspireret af de samtidige begivenheder og et prægnant udtryk for, at det bestemt ikke var alle i Sveriges riges råd, som så positivt på Engelbrekts oprør og følgerne heraf. Paragrafferne 1–5 er helt anderledes løse i deres formulering end i 1436-skrivelsen og for så vidt også i selve 1397-brevet. Man kan ikke læse en programmatik ud af 1438-dokumentet. Der var næppe noget i de fem paragraffer, Erik og rådsaristokratiet i de tre riger kunne være uenige om. Dokumentet giver indtryk af at være blevet til i en krisituation, hvor man dårligt kunne nedfælde andet end almindeligheder, som ingen kunne tage anstød af. Dette understreges i paragraf 6, der for så vidt gør 1438-dokumentet

meningsløst, idet det her hedder, at man ikke kunne blive enige, om hvorvidt de tre riger skulle blive ved med at være under én konge (efter Erik). Dette forklares med manglende fuldmagt for svenskerne og fraværet af Norges råd, som angives at være uenige i denne sag, som man blev nødt til at nå til at påtage sig.⁸⁸ Man er ganske vist enige om, at rigerne skal forblive sammen i fred, uanset om der nu vælges én unionskonge eller en konge for hvert rige. I sidste tilfælde ville rigsråderne under alle omstændigheder påvirke deres konge i retning af at holde fred og fordragelighed i unionen. Når et rige skulle vælge konge, skulle man konsultere de andre med henblik på at overveje, om denne konge ville være hensigtsmæssig som unionskonge.

Der kan vel næppe tænkes nogen større modsætning i forhold til 1397-brevet! Én ting er, at 1438-brevets almindeligheder i paragraf 1–5 ikke står i modsætning til 1397-brevet, men dette taber ganske sin betydning i paragraf 6, der er intet mindre end et grundskud mod Margrethes vældige, autokratiske unionsbygningsværk.

1436-skrivelsen og 1438-dokumentet står begge i skarp kontrast til 1397-brevet, men fra hver sin side, om man så må sige: 1436-skrivelsen binder kongemagtens udøvelse på hænder og fødder, og gør kongegerningen noget nær meningsløs; 1438-dokumentet sætter ingen egentlige hindringer for kongegerningen, men gør til gengæld op med hele forudsætningen for 1397-brevet, nemlig unionskongedømmets udøvelse af én og kun én konge.

Kalmarbrevene fra 1397 er ikke hinandens modsætninger; tværtimod er unionsbrevet en logisk konsekvens af kroningsbrevet. Hvor appellerende end tanken om de to styreformer i skikkelse af *regimen regale* og *regimen politicum* er, synes disses modsætning ikke at fremtræde, når man sammenligner unionsbrevets og kroningsbrevets tekst. Derimod bliver modsætningen markant, når man kaster blikket på 1430'ernes krise og forsøgene på fornyelse/genoplivelse af unionen. Kroningsbrevet og unionsbrevet repræsenterer således *regimen regale* på den ene side, hvorimod de rådsaristokratiske tolkninger repræsenterer *regimen politicum* på den anden.

For Lönnroth og Christensen er især 1397-brevets bestemmelse om, at ingen ret må drages fra et rige ind i et andet, vigtig, idet denne bestemmelse, som tages til indtægt for indbegrebet af rådsaristokratisk ideologi, skulle forhindre et unionielt enhedsstyre. Engelbrekts oprør kan betragtes som gryende svensk nationalisme og separatisme, men det er en falsk modsætning, hvis man deraf slutter, at den kongelige ideologi og regeringsform nødvendigvis forsøgte at tilstræbe så stor en uniformering af rigerne som muligt: 1436-skrivelsen beskriver et ekstremt enhedsstyre, som netop er konciperet som modsætning til 1397-brevet og i et opgør med dettes fundament for kongemagten. Unionsbrevet fra 1397 lod derimod med sin smidige formulering kongemagten lægge sin indsats i de politiske brændpunkter, hvor og hvornår

det passede den, med maksimal forpligtelse for alle tre riger til at yde hjælp. I 1397 lå det politiske brændpunkt i Sverige med sikringen af sejren over Albrecht af Mecklenburg. I slutningen af Margrethes regeringstid forskubbede brændpunktet sig imidlertid til Slesvig. Kong Eriks kamp for at erobre Slesvig hvilede i høj grad på dansk-nationale præmisser. I det gigantiske juridiske slagsmål, der startede med dommen i Nyborg og endte med dommen i Ofen insisterede Erik igen og igen på, at Slesvig skulle tildømmes ham efter dansk ret, dvs. Slesvig skulle være et dansk land; ikke et unionsland. I procesakterne til ofendommen benyttedes i stor stil Danmarks "historiske ret" til Slesvig, idet man pegede på, at dansk lov gjaldt i Slesvig, og sågar, at Gottorp var slåen til Danmarks rige.⁸⁹ Det nationale som sådan stred ikke imod den kongelige unionsideologi eller -praksis: unionen anvendtes til med så meget desto større kraft at imødegå de til enhver tid presserende nationalpolitiske problemer.

Aksel E. Christensen skriver under inspiration af Gottfrid Carlsson, hvem han i øvrigt ikke er enig med angående bedømmelsen af unionsbrevet, at den østbaltiske og polske politik, der havde til formål at gøre unionen til et nordisk imperium, var overordnet den slesvigske politik.⁹⁰ Dette er umuligt! Slesvig-politikken gik som en rød tråd igennem hele kong Eriks regeringstid, ja, sågar efter han havde fået sit afgørende knæk på mødet i Kalmar i 1436, var han uforsonlig i det slesvigske spørgsmål. Således svarede Erik den 25. juli 1439 på det danske rigsråds anklager om at drage fremmede ind i riget, at de, der havde givet Sønderjylland væk, havde større lyst til fremmede herrer end han.⁹¹ Kongens halstarrighed, de endeløse forhandlinger, krige, det bitre nederlag; intet af det tåler sammenligning med den halvhjertede genoptagelse af indflydelsessfæren i Estland. Så længe forholdet til Den Tyske Orden var godt, var den østbaltiske politik mindre presserende. Hvad den polske politik angår, skal denne ses i sammenhæng med samarbejdet imellem fætrene Sigismund og Erik. Ægteskabsplanen imellem Eriks designerede efterfølger Bugislav og den polske prinsesse åbnede ganske vist storartede perspektiver for et nordisk imperium, men det var afgørende, at denne manøvre var rettet imod fætrene fælles fjende, markgreve Friedrich af Brandenburg, som ellers havde fået løfte om den polske prinsesses hånd. Eriks pris herfor var Sigismunds dom i Ofen, hvorved Erik tilkendtes hertugdømmet Slesvig. Ægteskabsplanen blev imidlertid aldrig til noget, eftersom det lykkedes den aldrende kong Wladislav Jagiello at avle en søn til at efterfølge sig.⁹²

I sommeren 1420 omordnedes dronning Filippas livgeding, før Erik drog ud på sit berygtede togt til Fehmarn. Omordningen skal givetvis ses som en sikring af Filippa i tilfælde af Eriks død på krigstogtet.⁹³ I stedet for det fynske kronlen Næsbyhoved, Romerike i Norge og Närke med Örebro slot i Sverige blev det bestemt, at Filippa i tilfælde af kongens død skulle have Närke, hele Västmanland med Västerås, Uppland med Uppsala og Stockholm by, slot og

len. Dette var en betragtelig udvidelse af Filippas livgeding, som skulle gøre hende i stand til bedre at forestå en eventuel formynderregering for Bugislav. Men hvordan dette rent svenske livgeding skulle være udtryk for ”Eriks politiske ide: Norden skal være en enhed”⁹⁴ er svært at se. Alt andet lige virker et livgeding i alle tre nordiske riger i bedre overensstemmelse med en ide om et samlet Norden bestående af tre lige værdige riger end et livgeding i kun et af rigerne. Da kong Erik og hansestæderne indgik deres aftale i København 15. juni 1423, fik Erik hanseaterne til at garantere Filippas livgeding i Sverige.⁹⁵ Også her kan man tale om en sikkerhedsforanstaltning, idet Erik stod for at tiltræde sin lange udlandsfærd, der skulle bringe ham helt til Det Hellige Land. Herudover må man sige, at det ikke just var udtryk for nordisme at give hansestæderne betydelig indflydelse i den yderst tilspidsede situation, der ville opstå ved kongens eventuelle dødsfald udenlands.

Kalundborgvidissen 1425

Udgangspunktet for ovenstående vurdering af 1397-brevene som hinandens nødvendige supplementer og argumentationen imod opfattelsen af det ene af dem, unionsbrevet, som rådsaristokratisk hviler på kalundborgvidissen af dette fra 11. september 1425.⁹⁶ Det må derfor være rimeligt at se nærmere på vidissen. En udtømmende behandling af vidissens diplomatariske karakter samt de ved vidissens udfærdigelse tilstedeværende vidner er blevet leveret i Henry Bruuns artikel fra 1960.⁹⁷ I det følgende skal derfor kun hovedpunkterne fra Bruuns artikel refereres.

Vidissen blev til på kong Eriks foranledning, idet Toke Nilsen, kannik i Oslo, anmodede biskop Jens Andersen (Lodehat) i Roskilde om at transsumere og vidimere 1397-brevet. Den gode biskop gennemførte dernæst bevidnelsen sammen med en notar og 6 vidner. Efter gengivelsen af originalteksten, som, bortset fra at visse svecismer er blevet ikklædt dansk sprogdragt, er fuldkommen ordret, angives beseglerne. Disse er ud over Jens Andersen selv, biskop Jens af Oslo, grev Vitslav af Eberstein, ridderne Torben Jensen, Otto Meinerstorp, Konrad Massow og Timme Bolzendal. Efter beseglerne kommer den kejslerligt autoriserede notars, Heinrich Romer, mærke, samt den sædvanlige redegørelse for hans tilkaldelse med henblik på at udfærdige et offentligt og troværdigt instrument.

Vidissen er diplomatarisk set besynderlig. Den er udformet som et notarialvidne, men har højst usædvanligt for et sådant ikke mindre end 7 segl. Som Bruun gør opmærksom på, plejer notarmærket at være nok, selv om man kan pege på et nogenlunde samtidigt eksempel på et beseglet notarialvidne, nemlig fornævnte nyborgdom, som i én af udgaverne bærer roskildebiskoppens sekret; men heller ikke nyborgdommen kan siges at være udtryk for

diplomatarisk ortodoksi, blandet som den er af anklageskrift, dom, direkte og indirekte tale. Kalundborgvidissen falder dermed uden for de to hovedkategorier af vidnesbyrd, som Bruun henfører til vidnesbyrd uden notarbistand og vidnesbyrd med notarbistand.⁹⁸ Vidissen er hverken det ene eller det andet. Eller måske snarere: vidissen er begge dele. En besynderlighed er det også, at vidissen kun bruger én betegnelse for originalens tilstand, nemlig ”integram”, hvorimod det sædvanlige var at betegne den som ”integram, nec rasam, nec viciatam”. Originalens segl beskrives derefter: ærkebisperne Jakob og Henriks segl er velbevarede, ligeledes ridderen Steen Bengtssons. Derimod var de øvrige i originalen nævntes segl helt eller delvis ødelagt; hermed undgår vidissen behændigt at nævne, at kun 10 af de 17 nævnte beseglere faktisk havde sat deres segl på originalen.

Man må antage, at personerne bag kalundborgvidissen var mere eller mindre håndplukkede af kong Erik. Biskop Jens Andersen var på dette tidspunkt en af kongens fortroligste medarbejdere.⁹⁹ Hans onkel biskop Peder Jensen (Lodehat) havde været medbesegler på det oprindelige brev og havde i egenskab af rigets kansler afsagt nyborgdommen i 1413. Biskop Jens selv optræder blandt de vidner, hvis vidnesbyrd blev frembragt i Ofen til at bevise Slesvigs tilhørsforhold til Danmark.¹⁰⁰ Biskop Jens af Oslo kender vi bl.a. fra venskabstraktaten imellem Norge og Skotland, som han forhandlede i Bergen 29. juli 1426.¹⁰¹ Grev Vitslav var måske allerede på tidspunktet for kalundborgvidissen høvedsmand på Stegehus; senere klagede det danske rigsråd over dette, hvilket omvendt må betyde, at Vitslav må have været en loyal og solid støtte for kong Erik. Torben Jensen må, som Bruun så rigtigt skriver, have været født medlem af vidimeringsudvalget i sin egenskab af slotshøvedsmand på Kalundborg slot. Otto Meinerstorp, Timme Bolzendal og Konrad Massow kan alle siges at være gode eksempler på den tyske, indvandrede – eller hidkaldte – adel, som Erik kunne gøre så glimrende brug af i sit autokratiske regime. Endelig er der selve notaren, Heinrich Romer, der udfærdigede notarialvidnet fra Sjællands landsting 2. juli 1421 om Sønderjyllands tilhørsforhold til Danmark.¹⁰²

Kredsen omkring kalundborgvidissen består således af højt fortjente til lejligheden sammensatte dignitarere, som på ingen måde kunne siges at repræsentere nogen form for rådskonstitutionalisme: derved ligner kalundborgvidissens personkreds den, der stod bag det originale Kalmar-brev, hvorved der opstår en helt særlig kontinuitet imellem original og vidisse. En helt særlig kontinuitet kan man også konstatere, hvad det formmæssige angår. Unionsbrevet er formelt set en kladde med manglende besegling, dvs. manglende garanti for nedskrivelsen af de i unionsbrevet annoncerede 6 pergamentsbreve. Kalundborgvidissen er en fastsættelse af dette forhold, hvormed den legitimerer, at de 6 pergamentsbreve aldrig så dagens lys. Dette

skal ikke forstås som et bevidst anslag imod unionsbrevet, idet det næppe er sandsynligt, at vidimatorerne har knust originalens segl i forfalskende hensigt.¹⁰³ Dette kunne ikke være sket med den begrundelse for øje, at man nu ville knæsette unionsbrevet juridisk med en autoriseret vidisse, idet kun de 6 pergamentsbreve forsynet med segl kunne have bibragt teksten denne status. Snarere er kalundborgvidissen udtryk for en kongelig interesse i at bibeholde unionsbrevets halvofficielle og svævende kladdestatus, som understreges ved at nævne dets udfærdigelse på papir¹⁰⁴, og som naturligvis også understreges ved den ordrette gengivelse af originalens løfte om udfærdigelse af de 6 pergamentsbreve. Dette løfte ophæver for så vidt kalundborgvidissens retskraft, hvis man da går ud fra, at vidissen skulle bibringe unionsbrevet den retskraft, som ikke var til stede i 1397. Men spørgsmålet om retsgyldighed kontra mangel på samme er ødelæggende for forståelsen af unionsbrevet og vidissen. I teknisk forstand havde unionsbrevet ingen retslig binding, men dette er, sat på spidsen, netop pointen. Så meget mere ideologisk anvendeligt har det været, i og med hverken Margrethe eller Erik behøvede at debattere brevets paragraffer med besværlige stormænd. Det er denne tilstand, kalundborgvidissen sanktionerer, nu oven i købet i et teknisk og formmæssigt udstyr, der kunne intimidere hvem som helst, der måtte have noget at indvende over for de i teksten optrædende paragraffer, også selv om det formmæssige og tekniske udstyr strengt taget ikke ændrede ved det forhold, at unionskongedømmets vigtigste dokument var en kladde. Henry Bruun har en meget smuk formulering om vidissens forhold til unionsbrevet, som han som konsekvens af vidissen anser for retsgyldigt:

Hypotesen om en bevidst sabotage (*af unionsbrevets segl, mh*) må da efter behørig prøvelse forkastes som i alle måder for usandsynlig. Ethvert rimeligt motiv mangler. Der er ingen dobbelt bund i vidissen; den er et helstøbt værk, en i enhver henseende loyal og omhyggelig opfyldelse af kongens begæring. Men heraf følger med tvingende logisk nødvendighed den konklusion, at når Jens Andersen uden brud på loyaliteten dog åbent kunde omtale unionsbrevets usædvanlige materiale og defekte besegling, mellem linierne tillige tekstrettelserne, så må han (og med ham de andre sigillanter) have ment, at brevet trods disse åbenbare formelle brøst ikke des mindre var at anse for retsgyldigt.

Hvis man ændrer ”restsgyldigt” til ”gyldigt”, synes Bruun at have ramt sømmet på hovedet.¹⁰⁵

Men hvorfor lod Erik overhovedet vidissen udfærdige? Den 11. september 1425 stod han på højden af sin magt. Med ofendommen i hånden skulle det store mål endelig sikres: tilbageerobringen af hertugdømmet Slesvig. De

holstenske grever havde som bekendt ikke tænkt sig at opgive det, de anså for deres fædrene arv, frivilligt, og havde det ikke været for pavens af kong Sigismund tilskyndede indgreb 23. maj 1425, ville ofendommen være blevet kendt for ugyldig ved kurien af presbyterkardinalen Antonio af St. Susanna.¹⁰⁶ Det er for så vidt naturligt, at Erik ville sikre legitimiteten for sit styre, som nu var fuldkommen indrettet efter krigen imod holstenerne. Erik må have haft brug for at fremlægge unionsbrevets bestemmelser i særdeleshed med henblik på rigernes militære forpligtelser. Trods alt ville et papirsbrev med delvis knuste segl ikke være det bedst egnede til dette formål. At det kunne være nødvendigt at højne moralen, fremgår af en indberetning fra Den Tyske Ordens ambassadør ved unionsmødet en lille måned før vidissens udstedelse, hvori det hedder, at svenskernes og nordmændenes krigsvilje ikke var lige så stor som danskernes.¹⁰⁷ Interessant i denne forbindelse er også notarialvidnet 27. oktober 1426, der gengiver alliancen imellem Erik af Pommern på den ene side og Lübeck, Stralsund, Hamburg, Lüneburg, Anklam og Rostock på den anden fra 15. juni 1423.¹⁰⁸ Vidnet er blevet til på foranledning af Eriks dronning, Filippa, og ligeledes udstedt i Kalundborg. Når man tager kong Eriks store forkærlighed for vidnesbyrd – det være sig notarialvidner, tingsvidner, vidisser – til at retfærdiggøre sin sag i betragtning, kan der ikke være tvivl om, at dette andet Kalundborg-vidne skal ses som en retfærdiggørelse af en måske ikke i alle tre riger lige populær krigsførelse, der var under opsejling imod hanseaterne, som kort tid forinden havde sendt deres fejdebrev. Det samme er i høj grad tilfældet med det præcis en måned senere i København udstedte notarialvidne af dommen i Ofen,¹⁰⁹ idet krig mod hanseater og kamp for Slesvig nu var blevet to sider af samme sag.

Konklusion

Oppositionen mod det kongelige vælde, der blev knæsat i Kalmar 1397 af Margrethe og Erik, indtraf først en menneskealder senere, foranlediget af Erik af Pommerns optræden over for den svenske kirke og angiveligt hårde fogedvælde i Sverige. Kalmarunionen er dermed ikke født med en rådsaristokratisk opposition. Tværtimod: unionsbrevet fra Kalmar 1397 er ideologisk set i fuld overensstemmelse med den af Margrethe og Erik gennemførte regeringspraksis samt de ideologiske vidnesbyrd, vi har om Eriks kamp for at genvinde Slesvig.

Når man ser på det ydre forløb af oprøret imod Erik, er det påfaldende, hvor relativt lidt den slesvigske krig omtales. I svenskernes mange klager over Eriks misregimente er de uendelige krige med deraf følgende ubehageligheder ganske vist nævnt, men krigstrætheden fylder ikke nær så meget som Eriks udlændingevælde, hans egenrådige forsøg på at indsætte sin nevø

Bugislav som sin efterfølger og hans anslag mod kirken. Disse klagepunkter overtog det danske rigsråd, da det presset af situationen havde løsrevet sig fra kongen.

Alligevel må konflikten om Slesvig anses for det vægtigste symptom på umuligheden af Kalmarunionens gennemførelse under den autokratisk-monarkiske regeringsform. Unionen bestod af tre forskellige nationer og de havde i virkeligheden ikke andet til fælles end interessen i den fred, unionen kunne byde. Margrethe og Erik kan siges at have ført nordisk enhedspolitik, i den udstrækning administrationen centraliseredes og betydningsfulde poster gik til få håndgangne og loyale mænd. Men det største politiske projekt, nemlig generobringsforsøget af Slesvig med alt hvad dertil hørte af sydorienteret storpolitik, var et rent dansk anliggende, som umuligt kunne have samme interesse i Norge og – især – Sverige som i Danmark. Krigen imod holstenere og hanseater blev gjort til en sag for unionen ved kalundborgvidissen 1425 og de to øvrige vidisser, der fulgte året efter. Men hermed var ingen fælles sag formuleret. Tværtimod: unionen blev brugt til et uforfalsket dansk anliggende uden nogen form for tiltag til en fælles unioniel forståelse og sympati for tanken om at generobre Slesvig.

The royal programme, the Union document of 1397, and the Schleswig war

The perception of the Union of Kalmar and its constitution has solely been based on the interpretation of the documents of 1397 – the ‘Letter of Coronation’ and the Union document – and the crisis in the 1430s that led to the dethronement of King Eric of Pomerania in 1439, while the Schleswig War never has been taken into consideration. This is remarkable given the fact that the Schleswig War was Eric of Pomerania’s largest political project. It is thus striking that the two eminent scholars Erik Lönnroth (*Sverige och Kalmarunionen 1397–1457*, Gothenburg 1934) and Aksel E. Christensen (*Kalmarunionen og nordisk politik 1319–1439*, Copenhagen 1980) hardly mentioned the Schleswig War in their assessments of the nature of the early Union of Kalmar.

The view propounded by both Lönnroth and Christensen that the Union document 1397 was an expression of aristocratic constitutionalism is questioned in this article. They both argued that its contents contradicted the Letter of Coronation, and thus the Union document should ultimately be read as an expression of aristocratic opposition to royal autocracy; an opposition, however, that was defeated. That being so, it is strikingly odd that king Eric had a vidimus of the Union document prepared on 11 September 1425 with the exact same wording. Rather than contradicting each other, a comparison

of the Letter of Coronation and the Union document shows that they are each other's supplement. The fact that the Union document was written on paper certainly detracts from its validity; however, its ideological contents and its practicability in terms of monarchical power speak to its authority. Documents concerning the Schleswig War strongly corroborate the interpretation of the Union document as expressing royal ideology.

Whereas Lönnroth and Christensen see the crisis in the 1430s as a flare-up of the same aristocratic constitutionalism that had been suppressed in 1397, it is argued here that the crisis had much more recent origins: King Eric's clash with the Chapter of Uppsala over who should be archbishop, and war weariness, especially among the Swedes. It is a fair assumption that Swedish opposition, and in due course Danish and Norwegian opposition as well, was nourished by defeat in the Schleswig enterprise.

It is concluded that, in its early stages, the Union of Kalmar was characterized by a strong monarchical power that was neither openly nor secretly challenged. Opposition began to surface when things went wrong. The Schleswig War is thus considered to be a symptom of the structural weaknesses of the Union of Kalmar, in as much as the war was a purely Danish enterprise that could never generate a common Union feeling and loyalty.

Keywords: Kalmar Union, Schleswig, vidimus, autocracy, Erik Lönnroth, Aksel Christensen, source criticism

Noter

- 1 Erik Lönnroth, *Sverige och Kalmarunionen 1397–1457*, Göteborg 1934, s. 65: "I 37 år härskade det unionella enväldet i Sverige. 1434 reste hela landet mot konung Erik."; Aksel E. Christensen, *Kalmarunionen og nordisk politik 1319–1439*, København 1980.
- 2 Lönnroth, s. 5ff.
- 3 Kristian Erslev, *Dronning Margrethe*, København 1882 s. 232–234: "Den Artikel (*i unionsbrevet, mb*), som omhandlede Kongevalget, har derimod næppe tilfredsstillet Dronningen. Stormændene gik ind på altid at vælge én af Kongens Sønner; med andre Ord, det, som hidtil havde været almindelig Skik, blev her ophøjet til en bindende Lov. Indrømmelsen var betydelig; Dronningen har dog sikkert ønsket, at man skulde tage Skridtet fuldt ud og gjøre det forenede Norden til et Arverige.... Under disse Forhold har Margrethe da foretrukket at lade Unionen savne et fuldkomment, retsligt Grundlag, frem for at faa dette i en Form, der paa mange Punkter maatte hæmme hendes Bevægelser."
- 4 Lauritz Weibull, "Unionsmötet i Kalmar 1397", *Scandia* III 1930, s. 218.
- 5 Gottfrid Carlsson, "Tidsskedet 1389–1448", i *Sveriges historia til våra dagar* III:1, Stockholm 1941.
- 6 Lönnroth, s. 23ff.
- 7 Christensen, s. 168.
- 8 Christensen, s. 151.
- 9 Christensen, s. 158.

- 10 Kai Hørby, "Kalmarunionens statsret", i *Profiler i nordisk senmiddelalder og renaissance. Festskrift til Poul Enemark*, (eds.) Svend E. Green-Pdersen, Jens Villiam Jensen & Knud Prange, s. 9.
- 11 Kai Hørby, "Velstands krise og tusind baghold", i *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie* bd. 5, København 1989, s. 306f.
- 12 Troels Dahlerup, "De fire stænder", i *Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie* bd. 6, København 1989, s. 14.
- 13 Esben Albrechtsen, "Fællesskabet bliver til 1380–1536", i *Danmark–Norge 1380–1814* Bd. 1, Oslo 1997, s. 101.
- 14 Lönnroth omtaler slet ikke vidissen. Christensen synes imidlertid anfægtet, idet han s. 163–164 i forbindelse med spørgsmålet om dorsalpåtegningen på 1397-brevet skriver: "Efter al sandsynlighed er unionsbrevet allerede ved denne første arkivering blevet forsynet med den korte og prægnante indholdsangivelse på bagsiden: 'huru thet war talet i kalmarn'. [...] I alle tilfælde er ordene ældre end vidimationen i 1425, for da forsynede vidissens skriver unionsbrevet med en ny dorsalpåtegning: 'En dechtingen, at thesse iij rike skole ewinnen bliue vnder en konung som giordh war i Calmarn', der gentoges ordret på registrantsedlen fra 1429; samtidig fik kroningsbrevet med samme hånd en dorsalpåtegning, der lød: 'Et brev, hvorledes alle tre rigens råd lovede min herre troskab i Kalmar, og at disse tre riger skulle blive til sammen under ham'. De to påtegninger er tydeligt afstemt efter hinanden. Den nye påskrift på unionsbrevet og ikke mindst dens samspil med påtegningen på kroningsbrevet afgiver et sikkert vidnesbyrd om, at man i det kongelige arkiv på Kalundborg slot i 1425 har placeret de to breve fra Kalmar som gældende grundlag for den indgåede union i Kalmar, unionsbrevet som en ikke mindre gyldig unionstraktat for al fremtid end kroningsbrevet som rigernes fælles troskabsforpligtelse mod kong Erik i hans egen levetid." Senere hen, s. 238, er Christensen dog igen helt på linie med Lönnroth, idet han om kalmarforliget 1 september 1436 skriver om kong Eriks myndighed, at den "beroede ikke mere på kroningsbrevets bestemmelser, men på indholdet af det i 1397 henlagte unionsbrev, og det endda i en stærk konstitutionel tolkning [...]."
- 15 Christensen, jf. note 1, s. 301–307. Kroningsbrevet vil herefter være forkotet KB og unionsbrevet vil være forkortet UB.
- 16 Christensen, KB, s. 301, l. 8–10: "[...] at efter thet at fornempde wor kærste herræ konung Eric hafuer wærit j alle thisse forschrifne thry konungwrike Danmarc, Suerike oc Norghe oc j huart thoræ synderlicæ ær til foren aff Gudz nadhe wnfongen oc taken met kerlich, gothwilghe oc samthykke alles thisse thry rikis inboendes mens [...]"; Christensen, UB, s. 305, l. 4–5: "[...] wor nadighe herræ koning Eric til en ræt herræ oc koning taken, walder oc wnfongen ouer alle thisse thry riken [...]".
- 17 Lönnroth, s. 47.
- 18 Christensen, s. 156–157.
- 19 Christensen, KB, s. 301, l. 8–11: "[...] at efter thet at fornempde wor kærste herræ konung Eric hafuer wærit j alle thisse forschrifne thry konungwrike Danmarc, Suerike oc Norghe oc j huart thoræ synderlicæ ær til foren aff Gudz nadhe wnfongen oc taken met kerlich, gothwilghe oc samthykke alles thiss thry rikis inboendes mens, bothe biscope, prelate, klærke oc ridderschap oc menygheet, til wor oc alles thoræ oc thisse thry koningwrikis rætæ herræ oc koning, oc aff thy at thet wor suo skeet j Gudz nafn, som fore schrefuet stor [...]".
- 20 Lönnroth, s. 53: "Kronings- och trohetsbrevet gjorde det möjligt för konungamakten att tilllämpa arvrikesdoktrinen."
- 21 Christensen, UB, s. 303, l. 5–6: "Eric [...] nw war j nafn Fadhers oc Søns oc then Helghe Andz hær j Kalmarn efter allæ rikesens gotho manne samthycht oc radh, bothe klerkæ oc leeghmen, krunether oc j koningxlich stol seter [...]".
- 22 *Antislesvigholstenske Fragmenter*, (red.) Hans Knudsen, 13de Hefte, København 1850, s. 120: "dat ys in der warheynt also, beyde dat de here koningh recht heft to deme vorben. slote vnde lande van der kronen wegghen vnde oc van erues wegghen, wen it myt rechte van bort wegghen

- ghan scholde, des it doch nicht en deyt, wente dat rike to Dennemarken ys en kôre rike.”
- 23 *Scriptores Rerum Danicarum VII*, (red.) Jacob Langebek & Peter Suhm, København 1792, s. 412 med Anders Jakobsen Lunges vidneudsagn: “[...] rege mortuo, si contingat, ille dux vel eligitur in regem, si volunt regnicole, vel remanet usque ad vitam suam in ducatu [...].” Jens Nielsen af Avnsbjergs vidneudsagn følger sstds., s. 413: “[...] & ipsi reges, quando assumuntur, jurant alienare nichil a corona Dacie, & ipse vidit jurare regem Olauvum filium regine Margarete & presentem modernum regem, quando fuerunt electi in civitate Wibergensi in generali placito.”
- 24 Christensen, UB, s. 303, l. 12–18: ”Sidhan efter thenne koningxens lifdaghæ scal en koning ouer al thry riken weliaes oc takes oc ey flere, oc scal engte et riket en koning takæ eller welghæ her efter wtan meth fulborlich samthykke oc endrecht allæ thrygge rikenæ. Giffuer oc Gudh thenne koning søn eller thom, efter hanom kommæ, en søn eller flere, tha scal en til koning weliaes oc takas ouer al thry riken oc ey flere [...]. Kan oc koningen barnløs frafalle, thet Gudh forbyudhe, at tha rikesens radhgeuere oc men en annen weliaes oc takæ, then thom Gudh gifuer til nadhe [...].”
- 25 Jf. Dahlerup, s. 33.
- 26 Christensen, KB, s. 302, l. 17–19: “[...] oc om slot, feste, land oc læn om om al stykke, e huat thet helzt heder eller ær, som fornempde wor herræ koning Eric oc hans modher modhersøster, wor nadighe frwe drotning Margarete oss til trot hafue oc en hær efter til tro, ther wilghe wi oc alle aff thisse fornempde rike suo widher gøra bothe j thorræ lifuende liif oc suo efter thorræ døth, som the hafue oss til trot oc æn her efter til tro, oc som wi wilghe suare oc wæræ bekende bothe for Gudh oc men.”
- 27 Lönnroth, s. 47.
- 28 Christensen, UB, s. 305, l. 54–55: “[...] oc et mughelic testament at gøræ efter sich oc thet at holde, thoc suo at landen oc slotten komme igen frij oc wmbuoren til koningen, nar hun dør.”
- 29 Lönnroth, s. 50ff.
- 30 *Diplomatarium Flensborgense I*, (red.) Hans Christian Paulus Sejdelin, København 1865, nr. 66, s. 206ff. De to andre faldt i Konstanz 14. juni 1415 og, som nævnt, i Ofen 28. juni 1424.
- 31 Markus Hedemann, ”Ofendommen 28. juni 1424 – politiske forudsætninger og juridisk strættegi”, *Historisk Tidsskrift* 107, hft. 1, 2007, s. 39ff.
- 32 *Diplomatarium Flensborgense*, nr. 66, s. 217: “[...] quod licet dictus ducatus Sleswicensis materna successione iuxta leges municipales regni nostri Dacie hereditario jure ad nos spectat [...].”
- 33 *Diplomatarium Flensborgense*, nr. 66, s. 217: “[...] saluo quod materna successione jure hereditario ad nos spectare noscatur [...].”
- 34 Kristian Erslev, *Erik af Pommern*, København 1901, s. 7.
- 35 *Diplomatarium Flensborgense*, nr. 66, s. 213: “[...] domina regina Margareta, mater nostra, clare memorie, et nos fuisse electi [...].”
- 36 Christensen, s. 157: ”Heroverfor står kroningsbrevet, hvor de tre rigers råder og mænd overdrager deres rette herre og kronede konge befalingen over rigernes ’slotte og befæstninger, lande og len’ m.m., hvad der indebærer, at de indrømmede kongen en selvstændig varetagelse af rigernes økonomiske og militære forvaltning, og denne myndighed får han endda ret til at disponere over udover sin egen levetid. Ordene herom er måske nok vage og indirekte; men de giver ikke på nogen måde rigernes aristokrati mulighed for at gribe juridisk ind i et vel tilrettelagt fælles- eller enhedsstyre”
- 37 Christensen, KB, s. 302, l. 17–19: ”Oc om slot, feste, land oc læn oc om al stykke, e huat thet helzt heder eller ær, som fornempde wor herræ koning Eric oc hans modher modhersøster, wor nadighe frwe drotning Margarete oss til trot hafue oc en hær efter til tro, ther wilghe wi oc alle aff thisse fornempde rike suo widher gøra bothe j thorræ lifuende liif oc suo efter thorræ døth, som the hafue oss til trot oc æn hær efter til tro, oc som wi wilghe suare oc wæræ bekende bothe for Gudh oc men.”

- 38 Hos Weibull, s. 187, finder man en modsætning imellem kroningsbrevet og unionsbrevet. Men sandelig en anden form for modsætning end den, Lönnroth og Aksel E. Christensen tegner, idet kroningsbrevet for Weibull indeholder en aristokratisk kontrol af kongemagten i kraft af den passus, hvori det hedder, at råderne vil handle over for kongen, som det sig hør og bør, hvis han gør det samme over for dem. Dette betragter Weibull som rådernes skriftfæstnede ret til at gøre oprør over for en tyrannisk konge, jf. ”upprørsparagraffen” s. 214.
- 39 Christensen, UB, s. 304–305, l. 43–46: ”Item om nokræ deythingen eller ærende worthe wpedhe eller om talit meth fræmethe herræ eller stædher eller thorræ budh til wor herra koningen, j huilket rike han tha ær stedder, tha hafue han och hans radh, the tha nær æræ stedde, jo nokra aff huort riket, thes macht, huat han oc the ther om gøre oc ende wpa thisse thry rikes wegne, huat guthelixt oc skellixt oc nyttelixt ær til wor herra konigens oc thisse thry rikes gagn.”
- 40 Christensen, s. 157, hvor det hedder, at unionsbrevet fremstiller ”en ret løs union beroende på et principielt valgkongedømme, der indrømmer de enkelte riger stor selvstændighed og deres råder betydelig indflydelse på regeringens førelse.”
- 41 Lönnroth, s. 49.
- 42 *Sverges Traktater* III, (red.) Olof Simon Rydberg, Stockholm 1895, nr. 450, s. 37ff.
- 43 *Sverges Traktater* III, nr. 455, s. 66ff.
- 44 *Diplomatarium Danicum*, (red.) Aage Andersen, 4. rk. VI, København 1998, nr. 624–629, s. 545ff.; nr. 637, s. 562ff.
- 45 Christensen, s. 193.
- 46 Christensen, UB, s. 304, l. 32–33: ”Oc ther riken al eller noket theræ orlogh a styrter aff wtlenst hær, tha scal sich ther engin meth hielperæthe take aller werghæ, at han engin thianist plic-tigh ær wtan til syt eghit landemære [...]”
- 47 Christensen, UB, s. 304, l. 31–32: ”en om thorræ thienisto løn, scadhe oc fenxel eller annet, thet suo til rørir, ther stonde koningen thom fore, oc ey rikensens oc ey rikensens embitzmen eller al-mughe ther om quelæ eller a talæ then tidh.”
- 48 Christensen, UB, s. 304, l. 24–26: ”oc draghes engin lagh eller ræt wt aff eet riket oc wt j annet, the, ther ey før hafuæ warit logh eller ræt, wtan koningen oc huort riket blifue widh syn lagh oc ræt som fore er sact, oc huort bør at blifue.”
- 49 Christensen, s. 151: ”Artiklerne er lidet omfattende og uden større klarhed, så hovedindtrykket må blive, at fællesskabet mellem rigerne måtte blive stærkt begrænset, ligesom kongens mulighed for at gennemføre en fællesnordisk politik stærkt indskrænket, idet den nationale separatisme fik rige muligheder for at hindre eller bremse kongens nordiske enhedsstyre.”
- 50 Jf. Weibull, s. 211–212: ”I den inre förvaltningen och i rättsväsendet böjde man sig självfallet för det bestående – all annan ordning, i strid som den varit mot tidens skarpt lokalt färgade förvaltnings- och rättsprincipper, låg helt utanför möjlighetens och det rimligas gräns.”
- 51 Christensen, s. 151.
- 52 Weibull, s. 208.
- 53 Christensen, s. 154.
- 54 *Sverges Traktater* III, nr. 469, s. 128: ”Item Sambindelse breffuit, som righen ere meth sammenbunden scall bliffue with sin fulle macht, oc thet bør fore at komme vpa forneffnde sancti Olaffs dagh i Stocholm, eller oc fulkommet vidisse oc instrumentum ther aff i then samme stedh”.
- 55 Christensen, s. 152–153.
- 56 Christensen, s. 153–154 om brevet, der ”samtidig forpligter til udstedelse af en unionsakt med afvigende udformning.”
- 57 *De ældste danske Archivregistraturer*, (red.) T. A. Becker, Bd. I, København 1854, s. 61–62. Jf. Christensen, s. 168: ”Unionsbrevet, dette mærkeligt sammenstykkede aktstykke i fortløbende renskrift og ufuldstændig besegling, synes straks overladt til dronning Margrethe (og

- kong Erik), og det må derefter sammen med kroningsbrevet være nedlagt i samme skrin i det kongelige brevkammer, hvor det har fået en påskrift om, at det meddeler, hvad der blev forhandlet i Kalmar – ”huru thet war talet i kalmarn”. En sådan omhu for et aktstykke uden retslig gyldighed godtgør, at man fra dronningens og kongens side har betragtet det som et dokument af vigtighed, et papir med vidnesbyrd eller oplysninger af værdi, i fremtidige situationer muligvis egnet til politisk udnyttelse.” Christensens vurdering af unionsdokumentets arkivering virker fuldkommen overbevisende; så meget desto mærkeligere virker det, at han ikke drager konsekvenserne heraf i forhold til dokumentets indhold.
- 58 *Gammeldanske Diplomer* II, (red.) Thelma Jexlev & Inger Dons, København 1960, s. 216: ”Item at han tagher waræ. at han gifuer eky manghe breff wt vnder / hans inciglæ som han nw nær sich haueer, oc io eky permæns breff / meth hængende inciglæ. Oc vm nogher taler vm gengærthebreff / vpa papyr meth hængende inciglæ. at han lade eky sit incigle / ther foræ hængis. mæn at han lader inciglet thrykkes vpa / ryggen for swo dan breff aff papyr.”
- 59 Sverges Traktater III, nr. 467, s. 122f.
- 60 Erslev 1901, s. 316–317.
- 61 *Hanserecense* II:1, (red.) Goswin von der Roop, nr. 374, s. 271: “[...] ceca communitas regni nostri ignem malicie et destruccionis sui prochdolor attendit [...]”
- 62 Lönnroth, s. 62: ”Det unionella enväldet har betraktats som ett edsbrytande konungadöme. Ytterst har detta sin grund i att det unionsprogram, som föll 1397, segrade på 1400-tallet. Det förkastade fördraget behandlades då som rättsgiltigt. Man tog de sjuutton sigillanternas ord för gott.” Lönnroth, s. 103: ”Då upproret utbröt i juni 1434, hade den kyrkliga oppositionen mot kung Erik samlat sig kring ett klart uttryckt politiskt idéprogram. Det var samme konstitutionalistiska program, som Margareta satt ur spelet 1397 och som senare återfinnes i upprorets motiverings- och anklagelseskriter. ” Christensen, s. 199: ”Der udformedes nu et fælles politisk program, der som et ultimatum tilstilledes unionskongen. Dets krav var i og for sig ikke unionsfjendtligt, men konstitutionelt: styret skulle overholde den svenske landslov om kongestyre. Siden fremdrog man unionsbrevet af 1397 og udråbte dets principper som norm for den nordiske union – altså en union mere præget af regimen politicum-tanker end det hidtil under kong Erik rådende regimen regale-system.”
- 63 Erslev 1901, s. 339.
- 64 *Sverges Traktater* III, nr. 469, s. 126ff.
- 65 *Sverges Traktater* III, nr. 473a, s. 148–149: ”Item ær oc nw dægthingat mællan oss konung Erik [...] oc rikesens mæn i Sverige, swa at wi wiliom oc skulum ofortfradh antwarda slotlofuan vppa waar dødth over alt riket i Swerige, swa wæl aff fornæmpda thry slot som all annor in til thens hand, som rikesens mæn aff Swerige til konung wæliæ æpter waar dødth, som waar [ie. Sweriges] lagh vtuisar, vtan Gudh thet swa giffuer at wi ækta barn æpter oss lata, at thet tha ther wm gaa, som thet sigh bør æpter laghbokenne; oc skal thenna forscrifna daghtingan enkte wara forbyndelses brefuen, som riken Swerige, Danmark oc Norghe æru medh samambunden, æller noghor annor breff æller priuilegia vppa badha sidhor til hinder æller forfang, mæn the skulu blifua widh thera fulla macht, oc hwart rike skal hær genstan hafua ena vtscrifft vnder instrument aff forscrifne bebindelsesbreff. Blifua skolende i hwart rike.”
- 66 *Hanserecense* II:1, nr. 365, s. 241; nr. 366, s. 249; nr. 367, s. 262; nr. 368, s. 262; 369, s. 263; nr. 370, s. 265; nr. 371, s. 266; nr. 372, s. 268; nr. 374, s. 270 (brevet fra Sigge og Thomas).
- 67 *Sverges Traktater* III, nr. 468, s. 124.
- 68 *Hanserecense* II:1, nr. 387, s. 303.
- 69 *Sverges Traktater* III, nr. 470–472, s. 135–146.
- 70 *Diplomatarium Danicum*: <http://dds.dk/diplom/14240628001> (2011-09-08).
- 71 Jf. Markus Hedemann, ”To eren unde to rechte – Erich von Pommerns Hansepolitik in den Jahren 1416–1423” i *Hansische Geschichtsblätter* 128 Jg. 2010 p. 141ff.
- 72 Jf. *Repertorium diplomaticum regni danici* I:3, nr. 6772.

- 73 *Hanserecesse* II:1, nr. 592, s. 525ff.
- 74 *Hanserecesse* II:1, nr. 592, s. 525 §12: "Dar villen mennighen de tranen ut den oghen van sodanen otmodighen ghescheffe."
- 75 *Sverges Traktater* III, nr. 475, s. 160ff; *Hanserecesse* II:1 nr. 608, s. 547ff.
- 76 *Sverges Traktater* III, nr. 475, s. 161: "tho ær swa ænden ther aff vppa badha sidhor, at haldas skal i tilkomande tiidh, som her æpter scrifuat star oc swasom wi the dæktingat hafua medh bæggies therra fulbordh, oc millan them vtsakt hafua."
- 77 *Hanserecesse* II:1, nr. 608, s. 549 §8: "[...] wat he heft to fordernde edder to vergevende, des scholen se em gunnen na eres rikes rechte utwisinge. Wanner he dat weten wil, wat dat is, so scholen se dat to beydent siiden fruntliken affrichten laten, sunder jenegerley verdret noch tweyinge."
- 78 *Hanserecesse* II :1, nr. 607, s. 545ff.
- 79 Christensen, s. 237.
- 80 *Sverges Traktater* III, nr. 475, s. 167: "oc fremledhis i sama breffuit star swa: at alle the articuli, ther uti sta, skulu swa vttydhas, at thet kome til gagn oc friidh."
- 81 Christensen, UB, s. 305, l. 46–47: "[...] oc thom suo at thydhe oc menæ, at thet wardher Gudh til hedher oc wor herra koningen oc riken til gagn oc gotho oc fridh [...]."
- 82 Jf. nt. 80. Efter "til gagn oc friidh" hedder det: "nw hafuer man thet aldre fõrra hørt tilbudhit at vttydha swænsk lagh nokon annan æn them thet bør gõra, som fõrscrfuau star; ey dragher oc thet til gagn oc fridh at vtlænske skulu hafua oc inlænske mista."
- 83 *Den Danske Rigslovgivning 1397–1513*, (red.) Aage Andersen, København 1989, nr. 7, s. 68ff.
- 84 *Den Danske Rigslovgivning*, nr. 7, s. 69, l. 20ff.: "Saa fynner wor nathige herre koningen oc wii alle noger beseglde breff oc et forram oc et begreb aff then samme ædlæ fõrsteinnæ ... thet thesse thry rigen sculde altiid bliffue sammen" osv.
- 85 *Den Danske Rigslovgivning*, nr. 7, s. 71 §13: "Oc naar thet sa tillkommer, tha sculle alle rigens radh thet ouerweghe, huat macht oc help som ther till bør modh at staa, oc som the tha ther om ens worde, at the tha stadeliche holde tiill sammen."
- 86 *Den Danske Rigslovgivning*, nr. 7, s. 73, §18: "Om koningh hauer ekte søn, naar han dø, tha schall han sære nest i wall, saframpt at the kunne kenne mellem guth oc them, at han er sa fal-len till, at thet kan wære vthen rigensens inbyggeres forderffue."
- 87 *Den Danske Rigslovgivning*, nr. 8, s. 75ff.
- 88 *Den Danske Rigslovgivning*, nr. 8, s. 77–78, §6: "Item som wi finne i thet gamble forbund rig-hen vnder én konung at ware etcetera, ther kunne wi ey nw ydermere ens vm atworthe, at thenne tidh, serdelis for thy at oss af Swerige ær ey nw then fulmacht meth giuen, ok engin aff Norges radh er her hoss, ok er thet ey swo leylicht meth them af Norges righe, som thet er meth oss vm the stucke, som man ma uel vndersta."
- 89 *Scriptores rerum danicarum* VII, s. 417: "Castrum Gottorp claudit regnum Dacie & est sera Dacie."
- 90 Christensen, s. 188: "Denne østvendte politik var nemlig efter Carlssons sikkert rigtige bedømmelse ganske overordnet den danske Slesvig-politik, der tidligere toges som udtryk for, at kong Eriks politik var ensidigt dansk-orienteret."
- 91 *Aktstykker vedr. Erik af Pommerns Afsættelse*, (red.) Anna Hude, København 1897, s. 29: "Doch leuen vrundes, dede hebben wech gedegedinget unde van der kronen gebracht [...] alle Sundrejtland to der heren hende, de dat nu in der were hebben, den hefft vele groter lust ge-wesen to vromeden heren wenne uns [...]."
- 92 Erslev 1901, s. 100–101.
- 93 Christensen, s. 187ff.
- 94 Christensen, s. 188.
- 95 *Sverges Traktater* III, nr. 455, s. 70–71.

- 96 Vidissen sidst udgivet af Aage Andersen, *Den danske Rigslovgivning 1397-1513*, København 1989, nr. 5, s. 64-65.
- 97 Henry Bruun, "Kalundborgvidissen 1425 af Kalmarunionsbrevet 1397" i *Historisk Tidsskrift*, VI bd. II, 1960, s. 521-573.
- 98 Bruun, s. 526.
- 99 Bruun mener imidlertid ikke, at dette altid havde været tilfældet, jf. hans artikel "Biskop Jens Andersen som oppositionsfører" i *Historisk Tidsskrift* VI bd. II, 1960, s. 427-466. Uden at skulle gå i detaljer virker Bruuns tolkning af Jens Andersen som anfører for en tidlig opposition til kong Erik temmelig usandsynlig.
- 100 *Scriptores rerum Danicarum* VII, s. 403.
- 101 *Diplomatarium Norvegicum* VIII nr. 276, s. 307.
- 102 *Antislesvigholstenske Fragmenter*, Hefte 13, s. 117.
- 103 Jf. Allan Mohlin i (Sv.) *Historisk Tidsskrift* 1950, s. 370-372 samt Henry Bruuns tilbagevisning af dennes teori om en bevidst destruktion af seglene s. 549ff.
- 104 *Den Danske Rigslovgivning* nr. 5, s. 64: "[...] quandam apertam literam papiream [...]."
- 105 Bruun, s. 569-570.
- 106 *Scriptores rerum danicarum*, s. 426ff., særligt s. 448-450.
- 107 Karl Koppmann, *Hanserecesse* I:7, nr. 815: "[...] sust weren viele und mancerley teydung zwischen den Reichen, die wurden alle hingelegt. Wir vornehmen, das sie alle die Sweden und die von Norwegen gerne freden hatten und mere teydunge begeren wen krieges, sunder alleine die Denen die welden gerne kriegem [...]."
- 108 Jf. *Repertorium diplomaticum regni danici* I:3, nr. 6276.
- 109 *Repertorium diplomaticum regni danici* I:3, nr. 6230.